

SEVER POP

SCRISORI CĂTRE SEXTIL PUȘCARIU,
DIN „PERIOADA PARIZIANĂ”¹

49.

TELEGRAMA

Pushcariu 23 Elisabeta
Cluj-România [...]

[Fontenay-aux-Roses, 10 martie 1927²]

Enquête avec Gauchat³, Jud⁴, Griera⁵, Tappolet⁶, Jeanjaquet⁷. Rendez-vous lundi Grenoble⁸.

Pop

50.

[Carte poștală ilustrată]

Avignon, 16. III 927

Iubite Domnule Profesor,

Primiți, Vă rog, de aici cele mai bune salutări. Cîștig foarte mult din contactul cu acești învățați.

Al DV. devotat

Sever Pop⁹

¹ Scrisorile care urmează, toate din anul 1927, sînt selectate din capitolul *Sever Pop* al seriei de volume *Sextil Pușcariu. Corespondența primită*, în curs de editare și publicare la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca. Transcrierea textelor urmează normele stabilite pentru această ediție.

² Pe ștampila Poștei din Cluj: „10 mar 927”.

³ Louis Gauchat (1886–1942), romanist elvețian, dialectolog, inițiatorul și conducătorul unui renumit *Glossaire des patois de la Suisse romande*, a cărui publicare începuse în 1924; în 1927, Loius Gauchat era Rectorul Universității din Zürich.

⁴ Jakob Jud (1882–1952), profesor la Zürich, autor, alături de Karl Jaberg (1877–1958), profesor la Berna, al AIS (*Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*), al cărui prim volum urma să apară în 1928.

⁵ Antoni Griera i Gaja (1887–1974) a fost elevul lui Gilliéron la Paris. În 1927, Griera era în curs de publicare cu al său *Atlas lingüistic de Catalunya*, pentru care făcuse anchetele între 1912 și 1922.

⁶ Ernst Tappolet (1870–1939), romanist elvețian, cercetător al dialectelor Elveției romande; în 1925, publicase, împreună cu L. Gauchat și J. Jeanjaquet, *Tableaux phonétiques des patois suisses romands*.

⁷ Jules Jeanjaquet (1867–1950), romanist elvețian; cf. nota precedentă.

⁸ Întîlnirea de la Grenoble nu a fost cu întreaga echipă enumerată în această telegramă; vezi *infra*, 55.

⁹ Ilustrata mai este semnată de J. Jeanjaquet (1867–1950), L. Gauchat, J. Jacquenot, J. Jud (1882–1952) și A. Duraffour (1879–1956). Adresa destinatarului: Cluj, str. Elisabeta, 23.

51.

[Carte poștală ilustrată]

Nîmes, 20. III 927¹⁰

Iubite Domnule Profesor,

De aici plec mîne la Carcassone. Poate, dacă mijloacele financiare îmi vor permite (asta o voi ști la Carcassone), voi merge să[-l] întîlnesc pe d. Griera la frontiera Spaniei. Contactul cu acești savanți mi-a fost foarte util. E vorba să merg la Barcelona cu societatea, unde voi vizita Institutul Catalan.

Al DVoastre devotat

Sever Pop

52.

[Carte poștală ilustrată]

Barcelona, 23. III 927¹¹

Iubite Domnule Profesor,

Sînt aici de-aseară. Azi am făcut o vizită, între altele, și la Inst.[itul] de Studii Catalane. Mîne mergem la Taragona cu Griera, Gauchat, Jeanjaquet, Tappolet și Jacquenot la Taragona¹² [sic], pentru ca să facem acolo o anchetă. Caut să mă informez de felul cum s-a [sic] lucrat Dicț.[ionarul] cătalan [sic] și Atlasul și să stabilesc schimb cu DR. Vom mai face anchetă în 2 localități din Catalonia, iar luni plec la Paris, de unde vă voi face un detaliat raport despre această excursie.

Transmiteți Vă rog salutări la D-nii Prof. de la Muzeu. Activitatea Muzeului e privită cu ochi buni. Cu d. Jud am discutat mult chestia Atlasului.

Cu cele mai respectuoase salutări

Al Dv. devotat elev

Sever

Lucrarea a scăpat de foc¹³, deci în 3 săpt.[ămîni] voi avea-o.**53.**

[Carte poștală ilustrată]

Tarragone [sic], 24. III 927

Cele mai respectuoase salutări de aici, unde am făcut o anchetă supt conducerea d. A. Griera. Plecăm acum la Barcelona.

Al DV. devotat

Sever Pop¹⁴

¹⁰ Pe ștampila Poștei din Cluj: „26. III. 927”. Adresa destinatarului: Cluj, str. Elisabeta, 23.

¹¹ Pe ștampila Poștei din Barcelona se distinge: „24 mar 27”, iar pe cea din Cluj: „31. mar. 927”. Adresa destinatarului: Cluj, str. Elisabeta, 23.

¹² La sud-vest de Barcelona, pe coasta Mediteranei.

¹³ Este vorba despre *Buts et méthodes linguistiques*, care se tipărea la tipografia lui Nicolae Iorga de la Vălenii de Munte, unde avusese loc un incendiu.

¹⁴ Ilustrata mai este semnată de L. Gauchat și, indescifrabil, de încă două sau trei persoane. Data Poștei din Barcelona: „26 mar 27”, iar a celei din București: „31, III, 927”. Adresa destinatarului: Cluj, str. Elisabeta, 23.

54.

Fontenay-aux-Roses, 4 aprilie 1927 [Răspuns: 21. IV. [19]27]

Iubite Doamnă Profesor,

M-am întors din ancheta de care V-am scris înainte de plecare. Acum vreau să vă comunic câteva impresii și constatări ce le-am putut câștiga prin contactul direct cu d-nii Gauchat, Jud, Tappolet, Jeanjaquet și A. Griera. În același timp, am să vă rog să binevoiți a-mi comunica dacă acceptați trimiterea DR-ei la câteva personalități cărora le-am promis vol. IV.

Am plecat din Paris în 13 martie, la Grenoble, unde era locul de întâlnire. D-l Jud, după scrisoarea primită de la d. Roques¹⁵, mi-a comunicat itinerarul și mi-a fixat ziua când îi pot întâlni. Cum la acea dată n-am primit suma ce ați binevoit să mi-o acordați, m-am adresat Subdirectorului școlii și unui prieten: aceștia mi-au avansat suma ce o credeam necesară în această anchetă. Reîntors la Paris, am găsit 1 000 de fr. fr. și am acoperit în parte datoriile făcute.

Luni dimineața (14. III.) am ajuns la Lyon și m-am oprit de la un tren la altul. Am profitat de această binevenită ocazie și am vizitat, ce-i drept în grabă, acest oraș, cu aspect deosebit decât [sic] Parisul. Luni seara am ajuns la Grenoble și [l-]am căutat pe prof. univ. Duraffour¹⁶. Aceasta m-a primit bine și mi-a spus că Societatea ajunge la Grenoble la ora 9 seara. Am mers cu el la gară și acolo, spre bucuria mea, am făcut cunoștință cu Gauchat, Jud și Jeanjaquet.

Acești profesori erau însoțiți de un număr „respectabil” de elevi, de la Seminarul de limbă romanice din Zürich. După cum îmi spunea d. Jud, ei au interesul să dezvolte cât mai mult gustul pentru asemenea cercetări și găsesc nemerit ca studenții să participe în anchete alături de profesori. Se pare că scopul principal a fost inițierea [sic] studenților și demonstrarea vitalității graiurilor populare.

Din seara întâi am făcut parte deplin din grupul lor. Cum erau cam scumpe camerele și, în general, viața la Grenoble, am fost de acord să am, la nevoie, o cameră cu un membru din excursie.

Martī dimineața am mers la Institutul de Fonetică, de la Universitate, unde s-a făcut prima anchetă. Voi căuta să descriu amănunțit cele văzute, fiindcă Vă veți putea face o idee de ceea ce au făcut și mai ales de felul cum au procedat amintiții profesori. Institutul de Fonetică e condus de Duraffour, care, spre mirarea mea, știe și ceva românește. Anul trecut a avut ocazia să se familiarizeze, luând lecții de la un român ce urma cursurile la Grenoble.

Prof. Duraffour mi se pare că nu acordă mare importanță locului unde se chestionează subiectul. Pentru D-Sa e indiferent dacă îl chestionezi acasă sau în alt loc. Din pricina aceasta a adus subiectul la Institut. Mi se pare că în felul acesta se atacă, fără să se observe îndeajuns, *veracitatea* răspunsului și, mai ales, se lasă pe planul al 2-lea *obiectele*. Împrejurările, mediul subiectului se reflectează totdeauna în graiul ce-l vorbește. Cum aceste dialecte (de lângă Grenoble) sînt ultimele „rămășițe” franco-provențale, profesorii au impresia că orice se adună e bun. Se poate, însă cu o condiție: să se adune cu mai mult spirit critic.

¹⁵ Mario Roques (1875–1961) era în relații apropiate cu Sextil Pușcariu; fusese ales încă din 1914 membru corespondent străin al Academiei Române.

¹⁶ Antoine Duraffour (1979–1956), specialist în dialectele franco-provensale.

Ne-a făcut, la început, d. Duraffour un istoric succint și interesant al regiunii Grenoble, mai ales din punct de vedere lingvistic. A arătat cum asupra graiului popular au influențat simțitor acei „profesori” ambulanti din Evul Mediu și chiar faptul că în această regiune au ajuns prof.[esori], mai bine zis institutori, din regiunea Savoie¹⁷, care-i caracteristică prin conservatorism. A arătat că în anchetă Edmont a chestionat, în această regiune, un subiect care nu știa dialectul.

În vremea când ne ținea el conferința, au apărut 2 indivizi: unul mai spălățel și mai plin de cumpăt, altul murdar, ca vai de el, și cam cu mîncărică de limbă. Acești indivizi ascultau și nu se puteau deplin dumeri de ceea ce facem acolo. Subiectul mai guraliv era din regiunea Isère și avea vîrsta [de] 75 [de] ani. Prof. Duraffour îl caracteriza ca avînd tendințe de modernizare a dialectului; celalalt, în schimb, era mai „conservator” și avea cam aceeași vîrstă. De la început mi-am dat seama cît de greșit e să pui 2 subiecte față în față. Cest guraliv completa răspunsul celui dintîi sau îl dezavua, după cum îi trăznea lui prin cap.

Pentru această anchetă s-a redactat un chestionar, pe care-l am și pe care-l voi aduce în țară. Nu aduc nici o obiecție chestionarului, căci aș prea lungi scrisoarea. Adug numai atît: el a fost făcut în birou, deci nu mă miram deloc cînd subiectul șovăia cînd auzea o întrebare ce nu putea fi înțeleasă în regiunea de unde era. Nu mă miram, de asemenea, cînd vedeam că un subiect ezita să spună o formă de subjonctiv, pe cînd celalalt o spunea cu o convingere cam plină de îndoieli. În tot cazul, chestionarul a fost nemerit întocmai ca și o cuvîntare ocazională, în care nu cere adevărul supt toate aspectele, ci numai o latură a lui.

Prof. Duraffour cam *trăgea cu cleștele* răspunsurile. De ce? Am găsit imediat. Unul din subiecte era izvorul nesecat, la care a mers des pentru o lucrare ce o pregătește.

Chestionarea se făcea în franțuzește și așa este redactat și chestionarul. Cînd „bietul” subiect nu-i da răspunsul ce-l aștepta, el începea să-i vorbească în dialect și căuta să-i pună în gură cuvîntul ce i l-a spus altădată. Mă gîndeam, cu această ocazie, cît de juste sînt obiecțiile lui Gilliéron¹⁸. Dialectologii nu spun nimic de această „forțare” a subiectului, gîndesc prea mult la problemele de care sînt preocupați în camera de lucru. Fața prof. Duraffour radia de bucurie cînd subiectul îi da cuvîntul ce-l aștepta și spunea că acesta este cel voit.

Limba franceză altera răspunsul, mai ales la un subiect care începuse să uite dialectul. De multe ori memoria nu-l ajuta în această scotocire după cuvîntul dialectal. Am putut observa echivocul ce-l produc, în mintea subiectului, frazele neclare, frazele în care unele cuvinte au mai multe înțelesuri, înțelesuri pe care dialectul le redă prin cuvinte deosebite. Sînt, anume în chestionar, pe lîngă acestea, și altele care nu se rostesc niciodată de țăran. Regret că ei n-au încercat să întrebe indirect, acolo unde s-ar fi putut.

Subiectul a fost des pus să repete unele răspunsuri. Cu această ocazie am constatat că pronunțarea nu mai era aceeași și că alta e pronunțarea unui cuvînt izolat și alta cînd el este în fraza *x* sau în *y*.

¹⁷ Regiune din sud-estul Franței, la granița cu Italia.

¹⁸ Jules Gilliéron (1852–1926), creatorul geografiei lingvistice și autor al ALF (*Atlas linguistique de la France*), a fost profesorul cel mai apreciat de Sever Pop la École Pratique des Hautes Études. La moartea lui, a scris un necrolog în DR, IV, p. 1531–1537; cf. și *supra*, *Profil biobibliografic*.

Discuțiile ce se iveau între prof.[eso]-ri, în cursul anchetei, evident că făceau ca subiectul să fie și mai nedumerit. Explicațiile ce se dau, exemplele cu studenți, în ceea ce privește transcrierea etc., erau în detrimentul materialului. Cîteodată, Gauchat susținea că a auzit un sunet în un fel, Jeanjaquet în altul, Jud, la rîndul său, în altul. Discuția începea, subiectul repeta, pînă ce se putea, totuși, stabili o pronunțare, care, bineînțeles, nu mai era cea adevărată, ci o rezultată a dorinței celor trei.

Am constatat cu ocazia asta că oamenii prea bătrîni, în multe cazuri, nu mai au memoria destul de bună și că ei sînt sau pot să fie păstrători de forme vechi, dar și *purtători de forme nouă*. Bătrîni primesc formele noi ca o necesitate, reacțiunea se ivește la cei tineri, acești[a] au adesea tendințe de arhaizare, de reînviere a formelor pe cale de dispariție. Ceea ce mă miră e punctul lor de vedere, anume ei se interesează de forma cuvîntului, de rostirea lui, și *niciodată* de sens. Mă întreb, cu ce drept și pe ce bazați putem susține că înțelesul unui cuvînt, *în dialect*, este tot același cu cel prin limba literară? Niciodată n-am văzut interesîndu-se de exemple, de sens. Mă tot gîndesc cum am putea insera în cadrele preocupărilor dialectale de pe teren și o studiere a sensului unui cuvînt. Dacă exemple nu cerem, dacă obiecte nu vedem, atunci desigur dialectologul sau lingvistul „fabrică” înțelesul, după cunoștințele ce le posedă: el e o fabrică de *unificare* a înțelesului.

Am mai văzut că o chestiune obosește subiectul și că în un ceas se pot chestiona vreo 60 de chestiuni, maximul [sic] 100. În ceasul următor, tot mai puține: subiectul, neobicinuit cu un încordat proces de gîndire, obosește mai curînd decît credeam.

Cînd individul ce se chestionează nu-i agricultor, de ex., el cunoaște foarte puțin uneltele agricole. Această lipsă de cunoștință o mărturisește, dacă-i cinstit, dacă nu preferă să spună că obiectul nu se întrebuițează sau că acel cuvînt nu se aude. Am tot mai mult convingerea că e necesar să se caute în anchetă un subiect „specialist”, pentru fiecare ram de activitate, dacă vrem să dăm mai multă siguranță materialului ce se adună.

Subiectul se găsește în o situație grea cînd, la o întrebare pusă, el are, ca răspuns, mai multe cuvinte. În acest caz, dacă-i aderent al graiului „modern”, pomenește cuvîntul ce se întrebuițează azi; în caz contrar, declară că acel cuvînt este numai în graiul „tinerilor”.

Din pricina lipsei de timp, nu s-a putut chestiona tot ceea ce s-a prevăzut. Se pot deci considera aceste anchete mai mult ca un exercițiu.

Aparate de fonetică experimentală nu s-au întrebuițat. În o discuție avută cu d. Jud, la Avignon, acesta mi-a spus că nici Scheuermeier¹⁹ nu le întrebuițează, din pricina dificultății de a fi transportate.

Pentru vizitarea orașului Grenoble ne-a rămas puțină vreme. După prînz am plecat la Avignon, unde am rămas o zi. De minunăția acestui oraș, cu palatul Papilor, nu mai vorbesc, căci ar însemna să lungesc această scrisoare pre[a] mult și să rețin de la atîtea preocupări pe bunul meu profesor.

După Grenoble, al 2-lea punct al anchetei a fost Maillane, satul lui Mistral²⁰.

Subiectul a fost căutat, înainte de sosirea noastră cu o zi, de d-nii Jud și Duraffour. Noi am mers pe jos 6 km, de la St. Rémy-de[sic]-Provence.

¹⁹ Paul Scheuermeier (1888–1973) era anchetatorul pentru Italia centrală și de Nord al AIS.

²⁰ Frédéric Mistral (1830–1914), poet, fondator al Societății Félibrige (1854) care a dus la renașterea provensalei ca limbă a literaturii, a publicat un important dicționar provensal, *Lou tresor dou Felibrige, ou dictionnaire provençaux-français embrassant les dialectes de la langue d'oc moderne* (1878).

E mișcător faptul că am făcut anchetă în chiar satul marelui poet. Am văzut casa unde a redactat Dicționarul; am constatat însă, din graiul subiectului, că limba franceză și-a continuat mersul de cucerire în teritoriul provençal, cu toată rezistența și cu toată tendința lui M.[istral] de a reinvia un trecut în drum de dispariție.

Subiectul ales era chiar un văr de al lui Mistral. Un bătrân venerabil, de 75 de ani, cu multă cumpănă la vorbă și cu mult bun simț. Deși țaran, totuși avea o cultură cum rar mai întâlnești.

Și aici chestionarea în franțuzește trecea mai curînd cuvîntul franțuzesc decît cel provençal.

Chestionarul s-a dovedit din nou defectuos, din pricina autorilor. De ex., chestionînd *chaudière* s-au convins că aici nu există acest cuvînt, decît atunci cînd e vorba de fabrici, și se pronunță cu *tz* în loc de *k* (deci formă din nord); terminul pentru *căldare* e *piro*, pe care nu-l cunoșteau anche[ta]torii și nici nu-l bănuiau. A adăugat subiectul că acolo căldarea nu se întrebuițează la facerea brânzii, căci oi nu există în număr mare. Un alt caz e cu *plugul*: subiectul nu cunoștea diferitele feluri de pluguri; institutorul a fost cel care a dat detaliate lămuriri, căci însuși știa lucra pămîntul. E deci important ca subiectul să cunoască „ocupațiile” despre care „mărturisește”, nu *din auzite* sau bazat pe *generale* cunoștințe, ci după *realitate*. Pentru mine, un nou argument pentru specialist. Exemple ar mai fi: de ex., cuvîntul *taur* există, dar în comună nu-i nici un *taur*, ori *plugul* e tras numai de cai etc. Era cam curioasă împrejurarea cînd anche[ta]torii, cu chestionarul în mîină, vedeau că acesta nu-i tocmai cum l-au țilcuit acasă, că unele chestiuni sînt de prisos în o regiune, ori că, nefiind atenți, pot clasa material fals.

În general, mi se pare că nu s-a dat destulă atenție ocupației subiectului. În dorul de a avea un subiect cît mai *inteligent* și cît mai ușor de chestionat, s-au mulțumit să ia ceea ce li s-a ivit mai curînd în drumul făcut prealabil anchetei.

Cu această ocazie am constatat din nou că bătrînul (*inteligent*) avea multe cuvinte nouă, care nu erau în graiul altor subiecte, care erau de față. Cred chiar că trebuie chestionate cu multă băgare de seamă subiectele de o vîrstă înaintată: ele sînt predispuse să împrumute obiectele nouă repede, cunoscîndu-le utilitatea și economia de timp; alături de aceste obiecte, în mod natural, și cuvintele.

Chestionarea a fost făcută de data asta de d. Jud. Am constat că el chestionează mult mai clar decît d. Gauchat. El lasă subiectului timpul necesar, între o chestiune și alta. Chestiunea i-o pune cît se poate de clar și cît se poate de bine pronunțată. Cînd subiectul repetă răspunsul, al 2-lea răspuns e menționat cu un semn special: se face deci convenita distincție între ceea ce iese spontan, aș putea zice, ceea ce se pronunță întîia dată, și între ceea ce se pronunță la insistența anchet[at]orului.

Am ascultat cu această ocazie și cîntece în provençală, cîntate chiar de venerabilul bătrîn. După-masă am vizitat o fermă. Am rămas uimit de multa asemănare ce există între gospodăria unui țaran francez și între una de la noi. De la început trebuie făcută o distincție: la noi n-au pătruns mult, și mai ales peste tot, uneltele moderne de agricultură, cum am văzut acolo. Industria casnică de asemenea nu joacă un rol așa de important ca la noi, cu un cuvînt împrejurările de la noi sînt speciale, nu se găsesc, cum e și natural, supt *aceeași* formă în altă parte.

La acest loc cred că-i necesar să revin la cîteva discuții avute cu d. Jud, discuții pe care le supun părerii DVoastre.

La Avignon, i-am cerut informații mai precise asupra Atlasului. Ei cred că-l vor publica în curînd, introducînd un nou sistem în clasarea hărților. Hărțile se vor grupa în mod *semantic*, și nu alfabetic. În felul acesta, cel ce va vrea să studieze numai termini agricoli îi va avea publicați în același grup, împreună cu un studiu succint unde se vor menționa și rezultatele ori observațiile la care a ajuns anchetorul [sic] pe teren. Tot la acest loc se vor publica și fotografiile.

Scheuermeier, în anchetă, a notat nu numai răspunsul prim, ci și celelalte date de subiect, precum și sinonimele, avînd grijă să facă cuvenita distincție. D-Sa²¹ crede că cele mai bune informații le-aș putea avea dacă aș participa cu Scheuermeier, vreo 2 săptămîni, în anchetă. Accentua că numai așa se pot vedea lucrurile, numai așa se poate cunoaște abilitatea și „dexteritatea” anche[ta]torului, calități care s-au format în urma experienței de fiecare zi. Adăuga apoi că ar fi greșit dacă anche[ta]torii de acum n-ar ține socoteală de experiența atît de cu greu adunată de predecesori. Îi vorbeam de eventuale conferențe, la noi, ale unui anche[ta]tor, conferențe care ne-ar putea da lămuriri destul de bune. Mi-a spus că nu-i recomandabil să te încrezi în vorbele unui anche[ta]tor: el, vorbind, îți poate arăta o anchetă ideală, admirabilă, dar grea [sic] de realizat cînd ai realitatea în față. Anche[ta]torul trebuie văzut în fața realității.

Discutam chestionarul și raportul ce ar trebui să-l facem cu celelalte chestionare. Era de aceeași părere [sic], adăugînd însă că nu-i bine să încercăm prea mult deodată. Un atlas nu-i complet niciodată și rolul nu-i poate fi acesta. – De mijloacele financiare îmi vorbea că nu-i nevoie să ai la început decît pentru „început”: o asemenea lucrare, odată începută, nu poate să moară.

Mi-a promis apoi că-mi va da cu plăcere chestionarul Atlasului, însă m-a sfătuit că n-aș face rău să trec odată la Zürich și să văd cum lucrează și ceea ce-au lucrat.

În ceea ce privește Atlasul lingvistic al Italiei, se declara sceptic; nu credea că italienii vor putea duce la bun sfîrșit o anchetă, începută pe o scară așa de întinsă. Lui i se pare că au un chestionar prea întins și că aceea variare [sic] a „felurilor” de chestionare e grea [sic] de realizat. Aveam impresia că nu vede cu ochi buni noul atlas italian.

Seara de la Avignon va rămîne o nespuse de plăcută amintire pentru mine. Ne-am plimbat, numai amîndoi, pînă la miezul nopții, supt cerul înstelat și luna plină, care nu se văd decît rar la Paris. A vorbit el, aproape tot timpul; din cînd în cînd îi puneam chestiuni care mă agitau de multă vreme. De cînd sînt plecat de la Cluj n-am avut o așa de fericită conversație; d-l Roques e foarte amabil cu mine, dar e așa de preocupat de agendele ce le are, încît abia din săptămîină în săptămîină îi pot fura cîteva momente.

Îmi permit să Vă rog să-i transmiteți d. Jud o scrisoare de mulțumire din partea Institutului, dacă credeți și D-Voastră că e bine. Faptul că am participat la această anchetă i se datorește numai lui.

După această seară atît de bogată, au venit cîteva zile triste. Am ajuns la St. Rémy-en-Provence. Cu mine am luat copia lucrării făcute anul trecut. Știam că[-i] întîlnesc pe d. Gauchat și pe d. Jud și nu vream să le trimit, mai tîrziu, lucrarea ce-i terminată din august. Azi, după contactul cu ei, aș mai putea modifica cîte ceva, pe ici pe coalea. Chiar mi se părea că nu-i bine să-i trimiți cuiva o lucrare în care critici o metodă, după ce l-ai cunoscut și ai putut să te convingi că ceea ce ai numit „greșeli” nu sînt tocmai așa de grave, căci ele au venit fatal: între început și sfîrșit sînt trei decenii, vreme în care multe concepții s-au dovedit nu tocmai cele mai bune.

De altfel, părerea mea despre ancheta d-lui Gauchat văd că nu-i tocmai greșită. D-l Bloch²² și Roques, în ultimele cursuri, accentuează tot mai mult o rigurozitate a metodei de anchetă. E adevărat că o lucrare nu trebuie judecată cu rezultatele de azi, atunci cînd ea a fost făcută cu decenii înainte; dar nu-i mai puțin adevărat că atunci cînd o utilizezi trebuie să nu uiți condițiile în care s-a făcut, căci aceste condiții trag greu în cumpănă la rezultatele

²¹ Adică J. Jud.

²² Oscar Bloch (1877–1937), dialectolog și romanist; în 1914 și 1917 publicase *Atlas linguistique des Vosges méridionales*; autor alături de W. von Wartburg, al unui *Dictionnaire étymologique de la langue française*.

ce încerci să le stabilești. „Les tableaux phonétiques”, cu care se laudă d. Gauchat, sînt cea mai adevărată oglindă a greșelilor metodei ce au întrebuițat-o, cum a arătat d. Bloch, cu destulă dreptate.

Aceste considerații și faptul că pot să-mi edific direct, la sursă, părerile ce le-am expus m-au îndemnat să-i dau lucrarea d. Jud. Din acel moment am avut impresia că nu s-a simțit tocmai mulțumit. Vreau să Vă comunic și discuția avută după ce a citit lucrarea. Pe mine, de la început, nu m-a supărat ceea ce a spus, fiindcă vedeam că e o umbră de subiectivism în obiecțiile ce mi le aducea și vedeam că înclina prea mult spre superioritatea teutonă. Bineînțeles, am păstrat cea mai convenită rezervă în discuția avută. Sînt gata să schimb oricînd o părere, dacă m-am putut convinge de contrarul.

Întîia chestiune ce mi-a pus-o a fost: „Ai de gînd să publici lucrarea aceasta?”. Răspunsul meu afirmativ și informațiile date l-au cam pus pe gînduri. Să vedeți însă ceea ce nu-i convenea! La început: o lipsă în chestia anchetei în domeniul retoroman (metoda de anchetă fiind identică cu cea a d-lui Gauchat, n-am crezut nemerit să mai insist), apoi „un pesimism în judecarea rezultatelor anchetelor”. Odată chiar a izbucnit: „Eu, de ex., de ce n-aș fi tot așa de bun anchet[at]or ca d-ta, în România?” – eră problema anchetei în Italia și faptul că eu (după atîția alții) susțin că indigenul e cel care cunoaște *realitatea*; el nu rămîne atît de neajutorat ca străinul în fața „capriciilor” subiectului, el cunoaște regiunile țării și felul de viață, el cunoaște *limba*, mijlocul cel mai puternic pentru ca anche[ta]torul să cîștige încrederea subiectului etc. Sigur că acel „amor” italian, de care vorbește Bartoli²³ în proiect, l-a făcut pe d. Jud să vadă părerea mea ca ceva îndreptat împotriva D-Sale. De altă parte, nu mă miră nimic și mai puțin acest fapt, mai ales cînd el vine de la savanți care susțin că Gilliéron a fost german și că acel spirit de organizație [sic] și tenacitate i se datorește culturii (!) și educației (!!!) germane, din Elveția – așa spunea odată, în această excursie, d. Gauchat. Cînd ești mic, *taci* și *ascuți* și ai toată libertatea să gîndești ce vrei, despre ceea ce se spune. Arătam, în lucrare, tot în legătură cu ancheta d-lui Jud, că procedeul de a nu chestiona decît în puncte nestudiate pînă acum nu-i deloc potrivit și mă bazam pe ceea ce au scris ei în acel articol din „Le vie d’Italia”²⁴. Obiecția a căutat s-o explice, arătîndu-mi cazuri contrare. Nu mă îndoiesc de ceea ce a spus, dar mi-am zis, în mine: cum pot eu să știu ceea ce gîndește un individ, dacă el nu-și pune pe hîrtie gîndul sau ceea ce a făcut? Dacă nu aveam fericita ocazie, i-am zis, să-l cunosc, eu mă bazam pe ceea ce a scris. Am mai adaogat [sic] că nu-i tocmai bine că cei care fac anchete păstrează atîta tăcere; metoda și lucrul lor, experiența trebuie să fie cunoscute, pentru ca, bazați pe experiența ce-au cîștigat-o, urmașii să le poată duce și mai departe cuvîntul.

În sfîrșit, chestia chestionarului. L-am rugat să-l publice și am căutat să arăt cît de util e să publici nu numai efectul unei „experiențe”, ci și cauza; efectul doar e în raport direct cu ceea ce l-a produs; de multe ori am rezultatul *x* numai fiindcă am întrebuițat chestiunea *y* în un fel oarecare, bine stabilit. A recunoscut utilitatea publicării și din punct de vedere comparativ: cercetările viitoare devin mult mai ușoare cînd avem la un loc toate chestionarele și toate constatările anche[ta]torilor.

Mai îndrîjit s-a arătat cînd mi-a vorbit de ancheta „prietenului” Gauchat. A căutat să mă convingă de multul simț critic și de cernerea materialului. În un moment de multă

²³ Matteo Bartoli (1873–1946) era, în colaborare cu Giuseppe Vidossi (1878–1969), inițiatorul ALIt (*Atlante linguistico italiano*), cu susținerea Societății Filologice Friulane. Anchetele le făcea Ugo Pellis.

²⁴ Publicație lunară ilustrată editată de Touring Club-ul italian între 1917 și 1968; în 1927 avea unul dintre tirajele cele mai mari din Italia.

sinceritate mi-a spus: „Ce vrei d-Ta?, poți să obligi pe cineva să păstreze aceeași metodă de lucru decenii de-a rîndul?”. E adevărat că ar fi nejust să procedez așa, dar aș fi parțial dacă, discutînd o metodă care s-a dovedit că nu-i tocmai excelentă, aș păstra o tăcere, identică cu părtinirea, cu subiectivismul. E adevărat că-i un „amestec” de material în *Glossaire des patois*, e adevărat că au plecat redactorii pe un drum, iar pe la jumătate abia au băgat de seamă că nu-i tocmai cel fericit, că-i un drum prea îngust pentru pretențiile ce le au, că-i nesigur și, de la jumătate, hai să-l lărgim, hai să-i dăm altă menire decît cea pe care i-o destinaseam dinainte.

Îmi spunea că ceea ce-i adevărat pentru membrii corespondenți ai Institutului nostru nu-i același lucru la cei din Elveția; la ei membrii corespondenți au mai multă cultură, sînt mai deștepti, deci mai meniți pentru asemenea cercetări. E adevărat pînă la un punct, îmi zic eu; însă nu trebuie uitat că un individ care răspunde (un institutor din Elveția cu unul de la noi) luptă peste tot cu aceleași greutăți în interpretarea sunetelor. Aș zice mai mult: individul-corespondent de la noi, fiind cu mai puțină „educație” (!), e mai sincer, și mai ceva, de o capitală importanță: la noi „dialectele” nu mor dinaintea limbii literare, la noi nu-i același proces de pierdere, ca în Elveția, la noi corespondentul n-a *îmviat* cuvinte dispărute, în măsura în care a făcut desigur corespondentul din Elveția. E de prisos cred să aperi ceea ce era așa de scump altădată și mai ales să susții că azi mai pot fi bune în un viitor război cetățile medievale. Au valoarea lor materiale prin corespondenți, valoarea lor *informativă*, de primul ordin: dar niciodată nu trebuie încercată completarea lor și mai ales amestecarea lor cu materialul adunat direct, pe teren: viitorul cercetător trebuie să poată distinge oricînd ceea ce a fost provocat, în condițiuni precise și *bine* cunoscute, de ceea ce s-a adunat la întîmplare.

În chestia educației de transcriere fonetică, mi-a recomandat d. Jud să[-l] întreb pe d. Jeanjaquet. Așa am făcut, mai tîrziu, cu altă ocazie. Era chiar de față d. Jud. L-am întreat pe d. Jeanjaquet: „[Îi] cunoașteți DV. pe membrii corespondenți?” – „Așa, întru cît se poate” – „Cum le-ați indicat să transcrie?” – „Prin poștă și prin scrisori.” – „Cînd ați făcut cunoștință cu ei?” – „La început, cînd i-am recrutat”. – „N-au inventat ei răspunsurile?” – „E greu să constatăm. Pe cît am putut, am completat noi prin ancheta pe teren?” – „V-au dat exemple?” – „Nu întotdeauna.” – D-l Jud, care era acolo, a căutat să[-l] facă pe d. Jeanjaquet să-mi spună că ei [ii] cunosc bine pe toți membrii corespondenți, că au lucrat cu ei etc. Se poate că-i adevărat, dar, dar... d. Jeanjaquet a susținut aceasta numai după ce d. Jud l-a făcut să susțină. Nu mai adaug nimic: convingerea mea e că „*Glossaire des patois*” e un dicționar unde s-au codificat cuvintele dialectelor romane din Elveția adunate prin corespondenți și direct și că materialul atît de diferit, ca origine și mai ales ca „demn de încredere”, s-a *amestecat*. Glossairul [sic] e un amestec nu tocmai fericit între ceea ce s-a constatat ca material *viu* și între ceea ce s-a *reîmviat*, în dorul de a da un răspuns bogat și interesant.

M-a invitat, foarte amabil și cam ironic, d. Jud, să vii la ei și să mă conving înainte de a scrie. De, e foarte bun sfatul, dar, dacă am fi nevoiți să mergem la fața locului, acasă, la fiecare autor de dicționar, n-am putea să ne formăm o idee necesară decît foarte tîrziu. Dacă voi putea, voi merge la Zürich, dar numai dacă voi putea.

Dicționarul va aduce servicii, cum aduc toate dicționarele, servicii incommensurabile. Niciodată n-am căutat să dovedesc că el nu-i util: ar însemna să nu văd pînă în vîrful nasului. Eu am discutat *metoda* și mi-am exprimat părerea în ceea ce privește o asemenea metodă. Atît!

Discuția a fost interesantă și sper, după alte zile petrecute cu d. Jud, că d-Sa nu-i deloc supărat. E atîta libertate în a-ți exprima ceea ce crezi, încît nu văd nici un motiv de supărare și e bine știut că numai din discuții iese adevărul. La sfîrșit, la plecare (căci d. Jud n-a venit în Spania), d-l Jud a avut cuvinte măgulitoare la adresa mea în o cuvîntare ținută.

Scrisoarea mea ia tot mai mari proporții, Vă rog să mă scuzați. Cred că-i bine să Vă țin la curent cu ceea ce-am văzut și cred că întîmpin, la DVoastră, ca întotdeauna, aceeași bunăvoință părintească. Această scrisoare aș asemăna-o cu un ceas de duminică, cînd toiul preocupărilor nu-i chiar [mare ?] și cînd stați cu mine de vorbă mai mult. Ce plăcute erau acele dumineci! Cît mă preocupau cele spuse de D-Voastră și cum simțeam tot mai mult în mine dorul de a cunoaște și a aprofunda problemele atinse! Mai e ceva, ce mă îndeamnă să scriu amănunțit: e Muzeul, în numele lui și de el vorbeam totdeauna, e Muzeul de care sînt legat de cînd s-a[u] adus înfiile cărți ce azi sînt atît de utile Dacoromaniei, ce-i cunoscută, și va fi, peste tot. Și-n Spania, cum veți vedea. Muzeul era înfiul lucru: în el văd concentrate toate preocupările dialectologice din Țara mea; el e cel care reprezintă mai bine febrila activitate de după Unire. Cînd vorbeam nu tocmai pe contul meu, ci în numele Institutului, cred că-i datorica mea să Vă informez cît mai detaliat. De altfel, trebuie să spun că numele DV. peste tot era cea mai elogioasă scrisoare de recomandație [sic] pentru mine; unde spuneam cîte ceva de noi, de filologia noastră, două nume se prezentau: al DV. și al d-lui Densusianu. Acestea sînt chestii [pe] care n-ar trebui să le spun, însă cred că nu veți lua în nume de rău sinceritatea mea.

Am vizitat apoi Les Baux, Nîmes, Arles, Les St. Marie-sur-la-mer (pe coasta Mediteranei o zi; superb!), Tarascon, Muzeul etnografic fondat de Mistral în Arles, apoi Carcassonne Perpignan, aproape de frontiera Spaniei.

Eu, cînd am plecat de acasă, n-am știut că vom pleca și în Spania, din pricina această n-am luat pașaportul și, bineînțeles, banii necesari. Cînd m-am văzut la frontieră și știam că-i vorba de cîteva sute de franci, am *telefonat* la Paris și am primit post-restant pașaportul vizat de Consulatul spaniol și suma necesară. Alături era și curierul, cu o veste tristă: moartea bunicii mele.

Am plecat la *Elne*²⁵, aproape de Pirenei [sic], unde am anchetat din nou. De data asta a chestionat d. Griera, care ne-a așteptat la Perpignan.

E foarte interesantă impresia ce ți-o faci despre un individ cînd îi citești lucrările. Mai interesantă e însă cea [pe] care ți-o faci cînd îl cunoști. Am rămas mirat cînd am văzut în fața mea un preot catolic, în toată puterea cuvîntului. E de o afabilitate deosebită și de o cumpănire în tot ceea ce spune. Timiditatea cu care-Ți vorbește te cuprinde de la început. Am avut ocazia, la Barcelona, să discut mult cu el, mai ales cînd m-a invitat la masă. Vreme de trei ceasuri am examinat, împreună cu el, materialul pentru Atlasul lingvistic catalan. Cum eram bine inițiat și în tainele artei tipografice încă de la Cluj, n-am ezitat să discut și să privesc cu atenție corecturile Atlasului. Dar despre acestea mai tîrziu; cu descrierea am ajuns abia la poalele Pireneilor.

Ancheta. Elne e un sat interesant și vechi, unde dialectul catalan e în floare și mi se pare că numai el e stăpîn: franceza nu se scoboară așa departe în sud. E nespuse de bine să poți asculta un dialect vorbindu-se, un dialect ce-l cunoști numai după transcrierea fonetică, dar nu l-ai auzit vorbit niciodată. Pentru mine a fost de un interes deosebit dialectul franco-provençal, cel provençal, acum cel din Roussillon²⁶ și mai apoi adevăratul dialect catalan. Chiar în această „schiță” de anchetă, punctele fiind la mari distanțe, puteai observa importanța studierii fenomenelor de limbă pe teren și în formă „cartografică”.

²⁵ Localitate în sud-estul Franței, lângă granița cu Spania, pe coasta Mediteranei.

²⁶ Regiune din Franța (Pireneii Orientali), unde se vorbește un grai catalan (rosellonez, roussillonnais).

Cu tot respectul și cu toată recunoștința ce-o am pentru d. Griera, nu găsesc nimic care m-ar putea împiedica să spun că n-am fost și nu sînt de acord cu felul cum anchetează. Evident că nu trebuie să pierd din vedere faptul că d. Griera era „intimidat” de prezența d-lui Gauchat, Jeanjaquet și Tappolet (care a sosit ceva mai tîrziu, deci nu era cu noi chiar de la Grenoble).

Subiectul era ales, cu o zi înainte, de d. Griera. Era un funcționar la vamă, așa mi se pare, de 63 de ani, cu defect de pronunțare din pricina lipsei cîtorva incisivi. Iar nu s-a dat atenție ocupației subiectului. Din pricina aceasta, confuzii; de ex. chestiunea 82: „faire des sillons” n-a știut-o subiectul. De ce? Ființă el n-a văzut brazde, trase de plug, la *cîmp*, ci numai în *grădina*; expresia „a trage brazde” era neclară pentru el, care a petrecut toată vremea numai la oraș.

Dacă ar fi cuprins chestionarul mai mulți termeni tehnici, atunci desigur că eram și mai mult convins cît de greșită e părerea celor care cred că *un* subiect e suficient pentru o comună. Tot așa, de ex., cînd a întreat: „Cum se numește clopoțelul oilor?”, subiectul a început să se gîndească și numai după o reflexie [sic] cam lungă a găsit cuvîntul. De ce? În lexicul ce-l rulează zilnic, în preocupările sale, acest cuvînt n-are ocazia sau „norocul” să fie întrebuițat des. Trebuie căutat subiectul specialist.

Cît de nepractic e chestionarul alcătuit în birou și cît de necesare sînt unele schițe sau fotografii, m-am convins cînd a întreat: „Cum se zice la salamandră?”. Cîteodată (la Maillane) subiectul nu cunoștea animalul, altădată spunea, „simplu de tot”, că-i un „cuvînt neobicinuit”. De ce? Desigur, cuvîntul francez nu putea să trezească în mintea lui pe cel dialectal. Era, aici, la Elne, alături de subiect, un venerabil bătrîn. Acesta îi spunea subiectului, care era tentat *întruna* să facă contestări și „etimologizări”, că noi nu vrem nimic altceva decît cuvîntul, să lese [sic] la o parte explicările și să nu mai încerce să dea totdeauna pluralul. Trebuie să notez că subiectul era inteligent și vorbea *binișor* franceza. Bătrînul îi atrăgea des atenția că un cuvînt ce l-a dat e francez și nici pe departe nu e întrebuițat de popor. Am văzut, cu ocazia asta, cît de individual e graiul ce-l vorbim și cum fiecare din subiectele vorbitoare are un grai specific, în raport *direct* cu *ocupațiile-i* zilnice.

Chestionarul e în primul rînd vinovat de răspunsurile falșificate. Dacă nu era acolo bătrînul de care vă scriu, nu eram noi tentați să luăm totdeauna de bani buni ceea ce ne da subiectul ales, desigur, prea în grabă și prea, aș zice, superficial. Ocupația subiectului a fost trecută pe planul al 2-lea.

Nu sînt deloc de acord cu d. Griera în ce privește chestionarea. Ce făcea? Vorbea *încet*, aș zice la urechea subiectului, în catalană, și cînd nu înțelegea îi spunea și în franțuzește, deci o chestionare cam cu „ghiveci”. Și mai e ceva: această parlamentare cu subiectul și explicare a răspunsului – punerea cuvîntului chiar în gură, a cuvîntului ce aveam să-l notăm – nu m-a prea încîntat. Evident că d. Griera cunoaște catalana mai bine ca oricine, dar tocmai fiindcă o cunoaște n-are *dreptul*. Și-i antiștiințifică această tendință de reliefare a unor cuvinte ce-au existat, poate, vreodată și-n această regiune. De ce este prea filolog în anchetă? – m-am întreat totdeauna.

O altă latură a procedului d-lui Griera e următoarea: chestionează cu o viteză de accelerat francez. Subiectul nici n-avea vremea să se gîndească. Poate aceasta e datorită faptului că el nu transcria, ci se mulțumea să chestioneze pe seama noastră.

Am observat la D-sa chiar o tendință de uniformizare a rostirii subiectului. Dacă acesta zice în un fel, atunci dl Griera îi spunea că-i altfel și abia după insistența subiectului ceda și D-Sa.

Cîtă băgare de seamă trebuie cînd redactezi un chestionar și cînd alegi subiectul m-am convins cînd a întreat numele *plopului* și al *ulmului*. Se poate că în această regiune acești arbori sînt necunoscuți, dar tot atît de plauzibil e că subiectul nu-i știa. Un orășean are idei vagi de ceea ce este un *ulm* ori un *plop*, mai ales în o regiune unde nu-s acești

arbori. Chiar dacă-i cunoaște, cunoștința sa e bazată mult pe „buna” botanică [pe] care a învățat-o!

Am avut, după anchetă, o plăcută discuție cu d. Griera, în ceea ce privește Atlasul. Mi-a spus – eram înainte de masă și ne plimbam în grădina unui restaurant – de multe necazuri ce le are cu imprimarea și de oameni care se pun de-a curmezișul drumului. Îmi declara că însuși e gata să facă sacrificii personale, numai să vadă imprimat atlasul.

Mă opresc aici cu descrierea anchetei făcute. În scrisoarea proxima voi încerca să Vă descriu și impresiile din Spania, în ceea ce privește ancheta și organizația [sic] Institutului de Studii Catalane. În același timp, am să vă rog să aprobați trimiterea DR IV la câțiva profesori care urmăresc, cu viu interes, activitatea de la Cluj.

Primiți, Vă rog, încă o dată cele mai vii mulțumiri pentru ajutorul acordat. El mi-a permis să acopăr o parte din cheltuielile făcute. Sper să vă trimit și lucrarea cât mai curînd: norocul nu m-a părăsit, din pricina incendiului au fost deranjate numai două pagini. Cu cele mai respectuoase salutări.

Al DVoastre devotat elev
Sever Pop

55.

Fontenay-aux-Roses, 17 aprilie 1927 [Răspuns: 28. IV. [19]27]

Iubite Domnule Profesor,

Am întârziat mai mult decît credeam cu această scrisoare. Încheierea cursurilor și începerea vacanței m-au silit să mă grăbesc cu adunarea materialului pentru lucrare. Biblioteca Națională a luat vacanța pînă la 1 mai și, cum numai acolo se poate lucra în tihnă, am căutat să profit cît mai mult de săptămîna din urmă.

De data asta aș vrea să vă spun ceea ce am văzut în Spania, mai precis în Catalonia, căci ancheta noastră s-a mărginit numai [sic] asupra acestei regiuni.

De la Elne, regiunea devine mai muntoasă și în fund se văd, plini de zăpadă, Pireneii. O priveliște minunată! Soarele scaldă în lumină creasta albă a acestor munți; trenul șerpuiește repede spre mare, căci prin inima muntelui nu poate trece frontiera. Mediterana schimbă mii de colori în după-prînza [sic] acelei zile; minunată zi. Pe lîngă drumul de fier, și-n dreapta, și-n stînga, erau plini de fructe portocalii, iar olivii își anunțau recolta bogată. În țara cu mult soare e frumos, e ca-n povești; gîndul e mai înaripat... E bine!

Eram la fereastra vagonului cu un fel de elev al d-lui Griera, căci, nu știu dacă știți, Griera e un preot catolic în toată puterea cuvîntului și n-are la Universitatea din Barcelona pînă acum vreo catedră. După cîte am vorbit cu acest teolog – căci elevul e ca și profesorul! –, m-am convins că-i un bun dialectolog și că el vrea să ducă mai departe cuvîntul maestrului. Și d. Griera, ca și d. Gauchat, caută să-și formeze o pleiadă de tineri care pot să ducă la sfîrșit operele începute. În acest sens îmi vorbea d. Gauchat pe malul Mediteranei, la St. Marie-sur-la-Mer. D-l Jaquenot, profesor de liceu la Lausanne, este cel ce va continua Glossaire des patois de la Suisse romande căci, îmi spunea d. Gauchat, „Eu nu cred să văd imprimat nici un sfert din dicționar, înainte de-a închide ochii”. Era așa de afabil venerabilul bătrîn, încît și acum sînt mișcat de prietenia cu care m-a onorat. Acele 3 săptămîni sînt atît de pline de învățătură pentru mine, încît sînt gata să uit că v-am promis să vă vorbesc despre Catalonia și nu despre amintiri ce ies din cadrul strict al anchetei.

Se anunță frontiera! Poliția își face, ca de obicei, prealabila vizită. Eu tremuram puțin: pașaportul nu era semnat de poliția franceză de la Paris, fiindcă era la mine carnetul de identitate; eu nu visam să merg și în Spania. Aș fi suferit nespus de mult dacă trebuia să mă întorc de la frontieră. Am scăpat, căci francezii sînt foarte afabili și înțeleg cînd trebuie să treacă cu vederea peste formalitățile obicinuite.

E foarte curios faptul că la granița Franței vezi rar poliție și jandarmerie; imediat ce ajungi la Port-Bon, în Spania, furnică agenții și baionetele lucesc în bătaia soarelui.

Au trecut și momentele de criză, la cele două frontiere. Am plecat apoi cu Societatea spre Barcelona. După un drum cam obositor, am ajuns: trenul spaniol seamănă cu al nostru: merge încet al dracului! Noi luam numai trenul personal, e mai ieftin și mai nemerit pentru pungă. Ziua aceea, petrecută tot pe drum, a fost totuși plină de mulțumire sufletească. Trenul mergea pe lîngă Mediterana și alcătuia, în fața ochilor, un superb tablou.

Întîia zi, în Barcelona, a fost plăcută. Am făcut cunoștința [sic] cu d. Montoliu și Casacuberta. Cel dintîi e un ziarist cu renume și un activ membru al Institutului de Studii Catalane; al doilea e un bun dialectolog: de cîțiva ani face anchetă „toponimică”. Mi-a dat o broșură în care expune metoda sa da lucru. Cred că această broșură și discuția avută cu el vor fi utile pentru Onomasticonul ce-l procetați [?].

Seara, Consulul elvețian a dat un ceai în cinstea Societății. Înainte de ceai am vizitat o școală elvețiană model, care funcționează la Barcelona și se bucură de multă trecere printre catalani. Organizația și felul de predare sînt demne de toată lauda. Ceaiul s-a dat în un restaurant situat pe cel mai înalt punct din Barcelona, pe Tibidabo. De acolo, pe la aprinsul luminilor, era o priveliște minunată. În fund se vedea portul, cu un vas de război englez, ce a ancorat în după-prînz a acelei zile. Miile de becuri și străzile regulate dau un aspect frumos orașului cu peste un milion de locuitori.

Ziua a trecut repede de tot. În dimineața zilei următoare, la ora 8, trenul ne ducea mai spre sud, la 200 km, la Taragona, unde am făcut o altă anchetă. Am fost însoțiți cu ocazia această [sic] de cel mai bun arheolog din Catalonia. Orașul este remarcabil prin vestigiile romane: palatul lui Caesar, și prin zidurile preistorice.

Subiectul ales aici a fost un „copil” de 17 ani, funcționar la o bancă. Un alt subiect, mai în vîrstă, n-a venit. Evident că săracul copil a fost intimidat de grupul de 27 de persoane. Cum vorbea și spaniola, răspunsurile ce le da nu erau sigure. Terminii agricoli nu-i cunoștea sau îi cunoștea insuficient.

D-l Griera vorbea de asemenea la urechea subiectului, în catalană, și mi se pare că scotea răspunsul care i se părea potrivit, nu pe care-l vrea. În comparație cu dialectul roussillon [= rosellonez], de la Elne, acest dialect are toată importanța. Procedeele de chestionare nu m-a satisfăcut deloc. Termeni ca: „a bate coasa”, „instrumentele cu care se bate”, ori: ulmul, plopul, copilul nu știa cum se spun în dialect. E deci greșit cînd se întrebuințează în anchetă subiecte prea tinere.

Impresia că d. Griera forțază răspunsurile subiectelor, că este deci prea filolog în anchetă, o are și d. M. Roques, după cum îmi comunica acum cînd discutam ancheta la care am luat parte. E greșit să faci anchetă cînd ai făcut multe studii și te-au preocupat multe probleme de dialectologie; în asemenea caz, ești tentat să găsești peste tot confirmarea unor probleme care au fost contrazise sau pentru care n-ai găsit soluția. E greu deci să rămîi numai un dialectolog care înregistrează, fără să se trezească în minte chestiile cu care ar putea sta în legătură răspunsul.

Reîntorși seara la Barcelona, am mai continuat să vizităm orașul. Într-o zi am fost invitat la masă la d. Griera. Cu ocazia aceasta mi-a arătat materialul pentru Atlas și chestionarele făcute

în fiecare punct al anchetei. Mi-a dat un chestionar al Atlasului și alte câteva publicații de ale d-Sale. Mi-a arătat biblioteca și un dicționar al limbii vechi, pe care-l pregătește.

La Institutul de Studii Catalane mi-a spus că redactează un dicționar al limbii vechi, altul al dialectelor (făcut prin chestionare trimise) și atlasul.

Mi-a arătat și câteva articole ce le redactează, după materialul adunat pe teren. Prin studiile făcute se dovedește tot mai mult influența mare ce o are omonimia pentru lexicul catalan. Și la ei, ca și în Franța, ea este cea care pricinuieste adesea dispariția cuvintelor. Aceste articole are de gând să le publice în curînd.

Cu această ocazie am văzut și articolul publicat de D-Voastră în omagiul lui Menéndez Pidal²⁷.

O a altă anchetă am făcut la Vich, un orașel la 200 km de Barcelona. Subiectul ales acolo a fost un preot de la Episcopie, care, așa spunea d. Griera, n-a făcut deplasări îndelungate și este născut acolo. M-a surprins însă exactitatea cu care dădea răspunsurile. La acest subiect, cu adevărat inteligent, nu puteai să constăți șovăieli în pronunțarea unor sunete: totul era de o claritate uimitoare. Mă întreb dacă asemenea subiecte pot să figureze ca mărturii bune în o anchetă la noi? În chestia punerii chestiunilor, am observat aceleași defecte ca mai înainte. Și de data aceasta d. Griera a chestionat.

Reîntors la Barcelona, am vizitat Institutul de Psihologie de la Universitate. Acest Institut este supt conducerea d-lui Carreras. Pe lângă institut este o secție de etnografie și folclor. S-a adunat aici, de vreo 7 ani, o mulțime de material. Sînt fotografii cu miile a[le] obiectelor agricole etc., luate în diferite localități din Catalonia. Ai puțința să urmărești terminologia și răspîndirea obiectelor. Cred că publicațiile acestui Institut ar putea să[-l] intereseze pe d-l Vuia²⁸. Mie mi s-a promis că le pot avea pentru Muzeu în schimbul Dacoromaniei. Din pricina aceasta vă comunic adresa acestui profesor: Thomás Carreras y Artan, profesor de la Universidad, Director del „Arxin d'Etnografia i Folklore de Catalunya” Barcelona. Dacă credeți că-i bine, să i se trimită DR (poate IV).

De toată frumuseța este Institutul de Folklore [sic]. Am văzut câteva mii de melodii populare, culese la fața locului, împreună cu textul. Cu ocazia aceasta s-au făcut și fotografii a[le] obiectelor muzicanților populari, propriu-zis a[le] instrumentelor. În fiecare an pleacă echipa acestui Institut pe teren. Chiar a participat un delegat al Institutului la Congresul de muzică din Viena, din luna martie a.c. De la acest institut am 2 publicații și câteva note, în ceea ce privește organizarea și felul fișelor. Reîntors în țară, cred că va fi binevenit un contact al Muzeului și cu acest Institut.

Prezentat de elvețieni ca român, eram bine primit peste tot. Am remarcat un interes destul de mare pentru noi la acești harnici catalani. Ei lucrează cu îndrjire și cu o dragoste nemaipomenită: guvernul din Madrid îi accuză [sic] cu drept cuvînt de tendințe separatiste. Peste tot este o ură mare împotriva spaniolilor.

Ultima zi a excursiei a fost consacrată vizitei la Montserrat. Am fost însoțiți și de d-l Pompeu Fabra²⁹. Ce om cumsecade! Eram toată vremea împreună; adesea striga: să trăiască rasa latină! Nemților nici nu le cam era la inimă. M-a mirat faptul că d. Fabra știa bine limba română, o chiar vorbește. Cred că pe acesta l-ar interesa DR. Chiar i-am promis-o, cu

²⁷ Ramón Menéndez Pidal (1869–1968), renumit lingvist și filolog spaniol. În *Homenaje ofrecido a Menéndez Pidal. Miscelánea de estudios lingüísticos, literarios e históricos*, 1925, vol. III, p. 263–268, Sextil Pușcariu a publicat articolul *Derivarea cu sufixe de la tulpina pluralică*.

²⁸ Etnografal Romulus Vuia (1887–1963) a înființat și condus Muzeul Etnografic din Cluj.

²⁹ Pompeu Fabra i Poch (1868–1948), reformatorul limbii catalane moderne, elabora în aceea perioadă *Diccionari general de la llengua catalana* (publicat în 1932).

rezerva aprobării D-Voastre. Adresa îi e la Institutul de Studii Catalane: Palau di la Diputació, Barcelona.

Aceasta este, în linii mari, ancheta făcută în sudul Franței și în Spania. Acum vreau să știu dacă și D-Voastră sînteți așa de mulțumiți [sic] cum sînt eu de ceea ce am făcut. Am impresia că ar fi fost regretabil să nu fi participat.

În legătură cu lucrarea, pot să Vă comunic că am rămas pe lîngă ceea ce mi-ați propus DVoastră, în scrisoarea din 18. II. a.c. Dacă sînteți așa de buni [sic], Vă rog să dați unui student de la Muzeu să copieze, din Dicț.[ionarul] DVoastre etimologic, etimologiile nouă cu B. O dare de seamă, așa zice așa, am să vă fac cînd voi avea materialul adunat aproape în întregime.

De altă parte, vreau să vă comunic că Istroromânii n-au ajuns nici azi la Paris. Poate că se va împlini anul. Cred că nu-i bine să se trimită DR IV tot prin schimbul internațional. Întîrzierea e în detrimentul publicației.

Lucrarea mea fost salvată; abia două pagini s-au deranjat. Sper s-o am în curînd. Poate că o pot trimite cîtorva profesori, înainte de Congres³⁰. În legătură cu ancheta pentru Atlas, am vorbit cu d. Rosetti³¹ înainte de plecarea lui de aici. El va susține, din partea celor tineri, anchet[at]orul unic. M-a întrebat chiar dacă aş accepta să fac ancheta? Eu i-am răspuns afirmativ. Și el are impresia că o comisie prea mare, prea cu mulți membri, nu va ajunge să facă mult. El e absolut împotriva anchetei prin mai mulți anchet[at]ori, cum de altfel sînt toți lingviștii din Apus.

Am primit recenziile DVoastre. Mi-au plăcut foarte mult! E o comoară de idei la fiecare pagină. La începerea cursurilor am să atrag atenția d-lui Meillet asupra problemei substratului, discutată cu ocazia recenziei din Balkan Archiv. Cred că n-are să se bucure d. Weigand cînd va citi ceea ce am scris despre ancheta făcută.

Cheltuielile avute în excursie au ajuns la suma de 2 500 franci. Mă tot gîndesc cum le-aș mai acoperi.

Cu sănătatea o duc destul de bine. Pînă azi n-am stat multe zile în casă. Chiar gîtut m-a uitat.

De Sf. Sărbători, primiți, Vă rog, cele mai bune urări, alături de tradiționalul: „Christos [sic] a înviat”.

Vă mulțumesc încă o dată pentru toate.

Al DVoastre devotat elev
Sever Pop

58.

Fontenay-aux-Roses, 17. VI. 927

Iubite Doamnă Profesor,

Și scrisoarea aceasta, ca și cele precedente, trebuie s-o încep exprimîndu-mi cele mai sincere mulțumiri pentru dragostea părintească cu care mă onorați.

Vă mulțumesc pentru pasajul tradus din scrisoarea d-lui Jud, Vă mulțumesc din inimă pentru ajutorul de 1 000 fr. fr. ce ați binevoit să mi-l acordați și pe care l-am primit și pentru sfaturile și planurile ce mi le schițați în scrisoarea a doua.

³⁰ Al III-lea Congres al Filologilor Români va avea loc la Cernăuți în 20–22 mai 1927.

³¹ Alexandru Rosetti (1895–1990), care se afla și el la Paris la începutul perioadei de studiu a lui Sever Pop, îl prețuia pe acesta, numindu-l, în 1941, vicepreședinte al Societății Române de Lingvistică pe care o înființase.

Ce-am făcut eu? Am scris d-lui Jud în chestia anchetei. Mi-a răspuns, comunicându-mi că d. Scheuermeier nu pleacă în anchetă decât în luna octombrie; dacă ar pleca acum ar face-o numai pentru mine și i-ar fi lui peste mână, fiind, în prezent, profesor de italiană la un liceu din Bern[a]. Mi s-a părut, în urma acestora, foarte natural să-i comunic că, plecând în țară numai în luna octombrie, voi avea atunci deosebită bucurie să-l acompaniez. Pentru a-mi putea face o idee de regiunea pe care o studiază, i-am cerut itinerarul pentru toamnă. Ar fi fost nepoliticos din parte-mi dacă insistam să meargă acum, fiindcă d-l Jud îmi scria că-și așeptă în luna iulie un copilaș; în asemenea împrejurări, o deplasare nu-l tocmai încânta. – În legătură cu lucrarea, d-l Jud se arată mulțumit și are impresia că am adunat și ordonat mult material util. Cuvintele spuse sînt măgulitoare pentru un început modest.

I-am scris în același timp d-lui Bartoli. D-Sa mi-a trimis itinerarul lui Pellis³², care anchetează *acum* în nordul Italiei (prov. Belluno și Bolzano, deci în domeniu friulan). Acum sînt gata de drum; poate poimîne plec. D-l Bartoli m-a invitat să trec pe la D-Sa, sau la Torino, sau la Genova. Plăcutul și aridul drum al anche[ta]torului îl voi începe săptămîna viitoare. Sînt, din pricina aceasta, puțin cam agitat și plin de griji. Trebuie să[-l] găsesc pe d-l Pellis în localități unde nu-i cale ferată, și în țară streină merge greu. Drumul pînă la Milano mă costă 250 fr. fr dusul și pe atîta întors, dacă voi veni pe acolo. De la Milano pînă la Verona și de acolo pînă lîngă frontiera austriacă, iar vreo 100 de franci.

D-lui prof. Jud i-am comunicat că mă voi opri la Zürich o zi sau două pentru ca să văd materialul atlasului și felul de lucru. Va trebui să fac o vizită și d-lui Gauchat, rectorul Univ.[ersității], care nu cred că s-a supărat de cele scrise în lucrare. În orice caz, eu am căutat să-mi exprim o convingere fără să caut cuvinte care ar putea suferi o deplasată interpretare. Cred că o zi sau două la d-l Jud îmi vor fi de mare folos.

Dacă scrisoarea aceasta ajunge înainte de ce [sic] Pașca³³ mi-a trimis leafa, vă rog mult să binevoiți a-i comunica să trimită banii la adresa: Vlad Pașchivski (Bănățianu), el mă ține la curent cu corespondența în vremea absenței și de la el voi cere banii, fiindcă desigur voi avea nevoie. Acum sper să primesc un împrumut de la Subdirectorul școlii. Italienii n-au vrut să-mi dea viza pașaportului gratuit; sînt cam răi „frații”. Vlad Pașchivski e membru al Școlii, deci are aceeași adresă ca și mine.

Lucrarea am trimis-o în multe părți. Am procedat ca și cînd ar fi fost Dacoromania. Am primit următoarele răspunsuri: d-l G. Weigand, cu scuze, cam nepotrivite, pentru ceea ce a făcut în anchetă și cu convingerea că este un „ideal” irealizabil atlasul ce-l schițez; Bayot, din Belgia, cu felicitări și cu deosebită bucurie că întâlnește un elev al „vechiului său prieten”; mă roagă să vă transmit multe salutări; Terracher³⁴ spune că am expus clar și cu deosebită fineță metodele, iar concluziile trase sînt „înțelepte” și un izvor bogat pentru dialectologi. Mi-a trimis și cîteva broșuri interesante. Deocamdată, atît. Din țară mi-a scris Rosetti, care nu aprobă în sufletul său atitudinea d-lui Densusianu și are multă speranță în curajul tineresc. El vede Atlasul ieșind supt „egida” Muzeului, căci numai Muzeul e instituția unde nu domnește egosimul și „neînțelegerea filologică”.

³² Ugo Pellis (1882–1943), lingvist italian din Friul, primul anchetator pentru ALIt.

³³ Ștefan Pașca (1901–1957), coleg, pe atunci, al lui Sever Pop la Muzeul Limbii Române.

³⁴ Adolphe Terracher (1881–1955), dialectolog.

Voi căuta să vă țin la curent cu tot ceea ce fac. – Poate la anul voi publica în „Mélanges” un articol despre ceea ce am putut constata pe teren.

Transmiteți, Vă rog, Doamnei respectuoase salutări și sărutări de mîni.

Cu mulțumiri din tot sufletul

Devotatul elev

Sever Pop

59.

[Carte poștală ilustrată]

Zürich, 20. VI. 1927³⁵

Iubite Domnule Profesor,

Sînt în drum spre Italia și plin de fericire vă comunic că sînt primit aici de d-l Jud și d. Gauchat cu deosebită afabilitate. Azi voi vedea Atlasul italo-elvețian și materialul Dicționarului dialectelor elvețiene. Am dejunat cu d-l Jud și tot cu D-sa voi cina; e foarte afabil cu mine.

Cînd sînt atît de fericit, nu pot decît, din suflet, să-mi exprim toată recunoștința ce v-o păstrez.

Devotatul elev

Sever Pop

60.

Cortina d'Ampezzo, 23 iunie 1927

Iubite Domnule Profesor,

Am început viața de anche[ta]tor, cu plăcerile și neajunsurile. Sînt de ieri la Cortina³⁶ și[-l] aștept pe Pellis, care întîrzie: de ce? nu știu.

Vreau să las la o parte această situație neplăcută în care mă găsesc acum și să vă spun ceea ce am văzut la Zürich. Poate ziua de mine să fie mai senină decît cea de azi și n-aș vrea să aveți impresia că mă vaiet cînd văd greul în față.

Din Paris am plecat duminică seara. Am călătorit bine: nu era aglomerație mare. La ora 10 am ajuns la Zürich. Cum nu sînt tare la germană, franțuzeasca mi-a întins o prietenească mîna de ajutor. Bagajul lăsat la gară și geanta subțioară, o apuc de-a dreptul la Universitate. Tramvaiul mă duce aproape de impozantul edificiu; Universitatea e frumoasă, fiind o clădire cu totul modernă. Cum [îi] cunoșteam pe d-l Gauchat, rectorul Universității, și [pe] d-l Jud, întîia informație a fost în această direcție. Norocul s-a ținut de mine. Rectorul avea o zi de audiență. Imediat ce mă anunț, D-Sa mă primește, cu deosebită afabilitate. Îmi spune că a primit lucrarea mea și că are cîteva obiecții, în ceea ce privește cele zise de mine în legătură cu ancheta prin chestionare. Am căutat să-i arăt că lucrarea era terminată în iulie 1926 și n-am putut să adaug nimic din experiența cîștigată prin contactul direct cu autorii glosarului. Amabil, m-a condus în Seminarul romanic, unde, de la 11 [la] 12, d-l Jud avea un curs; după masă m-a invitat la D-Sa acasă, ca să văd materialul glosarului.

³⁵ Data Poștei din Zürich: „20. VI. 1927”, iar a celei din Cluj: „29 VI 1927”. Adresa destinatarului: Cluj, str. Elisabeta 23.

³⁶ Cortina d'Ampezzo, punctul 210 din ALIt.

Vine d-l Jud și își exprimă bucuria că am venit și-mi dă lămuriri în ce privește ancheta lui Scheuermeier din toamnă. Ascult cursul despre un text din Froissart³⁷, iar după curs, fiindcă D-Sa a pierdut trenul pentru Zollikon (un orașel lângă Zürich), mă invită să luăm masa împreună. Viața la Zürich e scumpă: o masă pentru amândoi a costat 15 fr. elvețieni, deci 70 de franci francezi. Am discutat multe în legătură cu Atlasul. Mi-a vorbit de concurența ce i-o face d. Bartoli, cu atlasul, de felul de lucru al lui Scheuermeier, de activitatea de la noi, de „interesantul” studiu al d-lui Serra, pe care l-a citit cu multă plăcere, despre scopul ce vrem să-l urmărim noi la Muzeu, despre activitatea filologică din România, despre problemele actuale în lingvistică: o discuție foarte interesantă și deosebit de utilă pentru noi. Mi-a promis că, odată, va scrie un articol în Dacoromania. I-am comunicat că noi îl vom publica chiar în franțuzește. Și-a exprimat dorința de a veni în România. Eu m-am gândit că n-ar fi rău dacă Facultatea l-ar invita să țină câteva conferențe, la Cluj. La Paris, impresia e că d-l Jud e adevăratul urmaș al fie-iertatului Gilliéron; n-ar fi deci rău dacă studenții de la Cluj ar face cunoștință și cu felul de a vedea și cu concepțiile acestui profesor. D-Sa n-ar fi împotriva ținerii câtorva conferențe, dimpotrivă, i-ar face plăcere să ne cunoască. D-Voastră veți cumpăni just, ca întotdeauna, toate câte vi le comunic.

După acestea, ne-am despărțit, urmînd să-l întîlnesc la ora 4 la alt curs, continuarea celui de dimineață.

Am mers apoi la Secretarul excursiei făcute în sudul Franței și în Spania. Acesta e un student în anul ultim. M-a ajutat să-mi găsec o cameră. Cum el cunoaștea împrejurările [sic], am găsit una, aproape de gară, cu 5,50 fr. elvețieni.

După curs, am mers acasă la d-l Gauchat. A început să-mi arate materialul adunat prin corespondenți. O cameră plină de cutii cu fișe: vreun milion și jumătate, grupate după cuvintele dialectale, de o parte, și după cuvintele literare, de alta. Alături de această clasare, există și gruparea după sens; acel repertor semantic de care vorbeam în lucrare. Am început să examinez câteva răspunsuri și să fac aceleași rezerve asupra materialului. D-Sa îmi răspundea asupra punctelor „în litigiu”. Față de nesiguranța ce ne-o oferă materialul prin corespondență, n-a putut să aducă argumente puternice: părerea D-Sale e că trebuie să se facă și *una*, și *alta*, deci, alături de ancheta la fața locului, și cea prin corespondență. Siguranța materialului prin corespondenți se poate avea numai datorită marelui număr de răspunsuri. Am accentuat, de altă parte, că adunarea materialului dialectelor din Elveția era o necesitate, căci aceste dialecte sînt „înghițite” de limba literară, de limba comună și multe din dialectele existente la începutul anchetei desigur azi sînt dispărute. – Cu totul alta-i situația la noi.

Mi-a arătat și desenele trimise de corespondenți: multe din ele sînt foarte simple; din pricina aceasta, la această secție [l-]a atașat pe fiul său, care-i bun desenator. Materialul onomastic și toponimic nu se află la D-Sa, ci la E. Muret³⁸, care se pare că lucrează cu totul independent de d-l Gauchat.

Răspunsurile corespondenților nu diferă mult de ale noastre. Și la ei găsești lipsa de precizie a sensului, transcrierea greșită, informația nu tocmai sigură. De altă parte, înțeleg bine tendința lor de a-și apăra opera împotriva oricărei critici: dacă ar fi să înceapă și ei de acum înainte, n-ar face tot cum au făcut. Mi-a dat un exemplar din toate chestionarele trimise (227). Acest exemplar va fi util la Muzeu pentru chestionarele ce se vor trimite.

³⁷ Jean Froissart (cca 1337–cca 1410), important cronicar al Franței medievale, poet.

³⁸ Ernest Muret (1861–1940), toponomast elvețian.

Am remarcat că fișele, de aceeași mărime, trimise corespondenților le-au adus mari servicii. Ei n-aveau decît să examineze dacă o fișă nu conține mai multe cuvinte, ceea ce nu reclamă munca ce trebuie s-o facem noi copiind toate răspunsurile. Noi, cînd copiem răspunsurile, se poate să greșim, deci o parte slabă mai mult pentru răspunsuri. Din pricina aceasta cred că-i necesar să trimitem și noi fișe, fixate la un cotor perforat.

D-l Gauchat mă asigură că[-i] cunoaște pe toți membrii corespondenți, că le-a dat multe instrucții în ceea ce privește transcrierea. Toate le cred, pînă la un punct. Ceea ce mă face să mă îndoiesc e însăși ancheta lor pe teren, făcută tocmai pentru completarea „greșelilor” și rectificarea unora existente în răspunsurile corespondenților.

La Paris, cu d-l Bloch, discutăm „Les tableaux phonétiques”, unde cei 3 redactori ai glosarului își publică diferențele de transcriere și constatam multe lipsuri ale anchetei. Dacă trei specialiști notează în trei feluri *aproape totdeauna*, cred că am dreptul să susțin că membrii corespondenți, fără pregătire, au notat fiecare *deosebit* și numai hazardului se datorește o notare identică. Un om trăit la oraș nu poate să-și dea seamă de instrumentele agricole și de funcționarea lor, acesta e cazul la majoritatea membrilor corespondenți ai d-lui Gauchat. Asupra acestei chestii voi reveni cînd voi vorbi despre Atlasul condus de d-l Jud.

Seara am luat masa împreună, pe malul lacului Zürich. Cred că-i de prisos să vă spun ce splendidă-i o asemenea priveliște într-o seară liniștită și pe un cer senin. Se aprind becurile împrejurul lacului, parcă acea lumină încunună lacul în tăria nopții. Bărcile cu motor spintecă luciul apei și lasă în urmă o apă pusă în mișcare, în care se reflectă altfel lumina orășelelor dimprejur. În fund, Alpii sînt acoperiți de o ceață plumburie, iar cerul roș, la asfințit, îi salută pînă mîne. E foarte frumos, ca-n povești!

Am discutat multe cu d-l Gauchat: am căutat să-l conving că în sufletul meu nu-i nici o pornire împotriva Glosarului, dimpotrivă admir, cum am și spus-o, munca îndelungată și persistența d-Sale și a colaboratorilor.

Despărțirea a fost duioasă, după ce 5 ceasuri am stat împreună. Bătrînul își exprima regretele că nu cunoaște limba română și că acum e tîrziu s-o mai învețe. Îmi spunea că-i foarte ocupat și că nu va putea face un articol pentru omagiul lui Leite Vasconcellos³⁹, prietenul DVoastre din Lisboa.

Cum eram obosit după atîtea impresii admirabile, odihna a fost binefăcătoare. Dimineața zilei următoare, am participat la un curs de latină vulgară al d-lui Gauchat. După curs am avut cîteva ore libere. Am mers să văd priveliștea încîntătoare de pe Netliberg (800 m). Alpii albi de zăpadă, în vale verdele și arborii plini de floare și frunză ofereau ochiului un contrast plăcut. Lacul era traversat de bărcii [sic] și de „mouches” în toate direcțiile. De sus, se vedeau foarte bine orășelele care înconjoară lacul; se vedeau și Zollikon-ul în care trebuia să merg de acolo. Această priveliște avea ceva din Carpații noștri.

După-masă am mers la d-l Jud, la Zollikon. M-a uimit bogăția de material. O cameră ticsită de fișe. Are scos pe fișe un bogat material pentru un dicționar etimologic al limbilor române. Cuvintele sînt grupate și după sens. Pentru ca să cunoască termenii care numesc „bradul”, de exemplu, n-are decît să ia cutia și în fața ochilor e întreagă terminologia. Această clasare semantică trimite la materialul, clasat alfabetic, pentru dicționarul limbilor romanice. Era mișcătoare expunerea ce mi-o făcea; douăzeci de ani de muncă, douăzeci de ani a scos pe fișe materialul din dicționare, din studii dialectale etc. Pe lîngă acest material mai are altul, [pe] care vrea să-l întrebuițeze la dicționarul retoroman. Întruna mă întrebam cum a putut acest om, singur, să adune atîta material. Acum, îmi explic bogăția de material din articolele publicate în *Revue de linguistique romane*.

³⁹ José Leite de Vasconcellos (1858–1941), întemeietorul studiilor de filologie portugheză.

Atlasul nu intră în cele pomenite. Caietele trimise de Scheuermeier, Wartburg⁴⁰ și Rohlf⁴¹ sînt grupate în ordinea în care au sosit și umplu un dulap fixat în perete. Am luat cîteva răspunsuri. Iată ce-am văzut. La început, date biografice *precise* asupra subiectului care a răspuns. Sînt pomenite toate deplasările [pe] care le-a făcut acesta în viață, ocupația, părinții, vîrsta lor, dificultăți sau caracteristice în pronunțarea unor sunete.

Chestionarul e în limba literară, grupat după sfere semantice. Are două chestionare: unul mai mic și altul mare, dezvoltat, care se întrebă în 10-12 zile. Acest din urmă chestionar l-au utilizat mai puțin, în vreo 20 de puncte, din 300. Chestionarul al III-lea e pentru orașe; el cuprinde noțiuni și cuvinte care sînt generale, deci nu[-l] forțează pe subiect să inventeze răspunsuri.

Anche[ta]torul n-are decît să noteze. Dacă subiectul dă 2 sau 3 răspunsuri, toate acestea sînt menționate cu indicațiile precise. Dacă subiectul ezită sau dă răspunsul după o reflexie [sic] mai îndelungată, anche[ta]torul nu uită să menționeze acest fapt.

Cînd e vorba de lucruri, anche[ta]torul descrie felul lor de funcționare, terminologia și alte chestii care trebuie relevate pentru deplina lor cunoaștere. Lucrurile și descrierea lor sînt suplimentul chestionarului. Aceste lucruri au fost fotografiate și clasate cu legende, unde este menționat locul, timpul, întrebuițarea, existența și proveniența lucrului. E minunat acest album al costumelor, obiectelor, tipului de casă, credințelor, manifestate prin anumite jocuri etc. Ai, de o parte, cuvîntul, cu toate formele, de altă parte lucrul, cu răspîndirea și cu felul de întrebuițare. Cred că acest sistem e o îmbinare fericită a etnografiei, necesară pentru înțelegerea evoluției și dispariției cuvintelor.

Sînt cazuri cînd un cuvînt există, fără să existe animalul: de ex. sînt regiuni unde „gîsca” e cunoscută, dar nu există. Anche[ta]torul n-are să întrebe numai cuvîntul, ci să se intereseze dacă „există corpul” real alături de cel fonetic.

După fiecare punct anchetat, Scheuermeier, trebuia să facă un succint raport asupra impresiilor cîștigate; astfel, menționa unele sunete caracteristice regiunii, ori caracteristice de accentuare; observații istorico-lingvistice: un fel de dare de seamă a anchetei.

Pe lîngă acest raport, Scheuermeier a arătat, în alt raport, felul de chestionare, ceea ce e de mare importanță pentru răspuns: răspunsul e în raport direct cu chestionarea. Astfel, el n-a întrebat cum se zice la *coapsă*, de ex., ci a arătat acea parte a corpului, de asemenea pentru *fluier* etc. Gesturile au jucat mare rol în chestionare. Tot în acest raport menționa și unele confuzii observate la subiect, confuzii care explică cum se face substituția între două cuvinte apropiate semantic. Sînt cuvinte, îmi spunea d-l Jud, care nu se cunosc în o regiune, de ex. un termen pentru *cartofi*, anche[ta]torul trebuie să fie atent, căci faptul că subiectul dă un răspuns negativ se datorește chestiunii: ea avea un cuvînt care nu trezea nici o idee în creierul subiectului. Din această pricină, chestiunile, din chestionare, aveau în parantez unele cuvinte caracteristice pentru anumite regiuni. Dacă anche[ta]torul întrebuița un asemenea cuvînt, el trebuia să remarce acest lucru în răspuns.

Am remarcat că de multe ori anche[ta]torul a fost silit să schimbe subiectul, pentru motive diferite (boală, lung la vorbă, nesinceritate); această schimbare sau înlocuire este menționată.

Am avut fericirea să văd și prima hartă a atlasului italo-elvețian (hartă: *lacerta*), gata de tipar. Lîngă fiecare punct sînt formele dialectale. Se pune un asterisc la formele despre care se găsesc unele observații de ale anche[ta]torului (al 2-lea subiect). Fiecare hartă este însoțită de o *legenda*, cu observații de mare importanță pentru material (: ex. „se zicea altă

⁴⁰ Probabil este o scăpare a lui Sever Pop: anchetatorii pentru AIS au fost, cum se știe, P. Scheuermeier, Gerhardt Rohlf și Max Leopold Wagner (nu Wartburg).

⁴¹ Gerhardt Rohlf (1892–1986), romanist german, anchetator al AIS pentru dialectele italiene de sud.

dată”, confuzie de sens cu alt cuvânt, ezitare la răspuns, nu se face distincție între cuvântul *x* și *y* etc.). Hărțile vor fi clasate semantic. Antetul e german și imediat urmează trimiteri la harta corespunzătoare din Atlasul lingv.[istic] francez, al lui Bloch, Bruneau⁴², Millardet⁴³ etc. În felul acesta, este posibilă o orientare sigură și imediată.

Atlasul fiind opera a trei anchet[at]ori, pe hartă se vede distinct partea fiecăruia. Fiecare grup de hărți va fi însoțit de fotografiile făcute. În felul acest [sic], harta *plug* va avea ca anexă toate speciile de plug întâlnite de anche[ta]tor.

Mi se pare că în felul acesta un atlas servește mai bine lingvistul și dă un avânt nou cercetărilor de geografie lingvistică.

Mi-a vorbit apoi părintește d-l Jud despre munca enormă ce reclamă o asemenea lucrare, despre abnegația și persistența ce trebuie s-o ai. Adesea, redactînd Atlasul, treci pe lângă probleme care necesită să fie discutate, vezi lucrurile mai clar decît oricine altul, dar trebuie, *trebuie* să mergi mai departe, nu ai dreptul să te oprești: trebuie să dai urmașilor gata acest material, trebuie să le dai unealta de lucru încercată și convins de siguranța și exactitatea ei... Sarcina anche[ta]torului nu-i dintre cele mai ușoare, dimpotrivă e foarte aspră. Să dormi unde ajungi, să fii nutrit slab, să fii în vînt și-n ploaie, să nu cunoști nimic din ceea ce-ți poate oferi cultura, să fii un mecanism care înregistrează, care n-are voie să gîndească decît pînă la punctul *x*, care trebuie să-și înfrîneze raționamentul la vreme etc. etc.

M-a asigurat de decepția și descurajarea ce a întimpinat-o [sic] și nu crede că voi scăpa eu de ea; singurul sfat ce mi-l dă e să am un prieten, cuprins de aceleași sentimente și de același dor de muncă, el te poate îmbărbăta și-l îmbărbătează [sic] atunci cînd apasă decepția. Îmi spunea că acesta e cazul D-Sale cu d-l Jaberg. Cînd ar lăsa unul lucrul, cellalt [sic] îl încurajează și la amîndoi sarcina le pare mai ușoară.

Participarea mea cu Scheuermeier, în toamnă, o crede necesară, fiindcă numai pe teren se poate învăța. Eu voi fi, îmi spunea d-l Jud, singurul punct de legătură între cele 2 atlase și e păcat să nu profit de experiența încercată a altora. Atlasul României nu poate fi o copie, ci trebuie să fie ceva mai mult, trebuie să aducem și noi o perfecționare a acestui util instrument de lucru pentru lingvist și filolog.

Fiindcă știe că există un puternic antagonism între D-sa și d-l Bartoli, m-a sfătuit să nu-i spun nimic lui Pellis, cînd îl voi întîlni. Faptul că ar ști că am fost la Zürich l-ar face să fie rezervat cu mine și să nu-mi comunice multe. Interesul meu e să am în față un anche[ta]tor absolut sincer, care nu-mi ascunde nimic și cu care pot discuta liber.

Am ieșit pe urmă pe balcon, care-i în fața lacului. Soarele scăpăta și privesc era încîntătoare. Am discutat despre mișcarea filologică din România, despre atlas și am închinat pentru reușită. L-am întreat ce-i lipsește din lucrările românești care-l interesează: mi-a spus că numai fascicola *holeră-iarbă*, din DA. Vă întreb pe DVoastră dacă nu i s-ar putea trimite? Cred că numai gratuit; n-ar fi nemerit să-i cerem ceva pentru ea, după ce m-a onorat cu atîta afabilitate.

La ora 10 seara, am plecat acasă, la Zürich. Dimineața a venit cu mine și mi-am luat bilet pentru Milano – Calalzo, cu indicații pentru itinerar. La 10 a plecat trenul. După sfatul DSale, urma să dorm în Milano și să plec dimineața mai departe. N-am făcut așa. Ajuns la 5 1/2 la Milano, după 7 1/2 ore, prin o căldură teribilă, mai ales după trecerea St. Gothard-ului, am mers

⁴² Charles Bruneau (1883–1969), dialectolog (*Enquête linguistique sur les patois d'Ardenne* (I, 1914; II, 1926) și istoric al limbii franceze.

⁴³ Georges Millardet (1876–1953), dialectolog; publicase, în 1910, *Petit atlas linguistique d'une région des Landes. Contributions à la dialectologie gasconne*, iar în 1923, *Linguistique et dialectologie romanes: problèmes et méthodes*.

la un hotel, aproape de gară. Camerele, foarte scumpe, după târguială m-a lăsat cu 20 de lire, deci aproape 30 de fr. fr. Neliniștit, am mers la gară și, când colo, ce să văd? trenul de dimineață avea numai cl. I și II; itinerarul trebuia complet schimbat. Repede merg să-mi cumpăr ceva pentru drum și merg să mă odihnesc trei ceasuri, trenul meu pleca la miezul nopții.

Am plecat la miezul nopții în direcția Veneția; la 5 am schimbat trenul la Padova pentru Calalzo și de acolo, cu un tren de munte, am ajuns la 2 p.m. la Cortina d'Ampezzo, de unde vă scriu.

Și aici începe tragedia. Vă rog să mă scuzați de toate cele ce le voi scrie de acum înainte, în această scrisoare. Starea mea sufletească e așa de grea, încât nu găsesc ușită de scăpare. De două zile mă zbat să găsesc o soluție, căci mă înfioară gândul să plec la Paris, după un drum așa de greu, fără să fi făcut ceva.

D-l Bartoli mi-a trimis itinerarul lui Pellis, începând cu 25 iulie–1 august. Am examinat itinerarul și cea mai potrivită localitate în care-l puteam găsi mi s-a părut Cortina d'Ampezzo, fiindcă are cale ferată. M-am grăbit să plec, împrumutând de la Subdirectorul școlii 1 500 de franci. Din banii [pe] care ați binevoit să mi-i trimiteți, am plătit o parte din datoria făcută cu ceilaltă [sic] excursie. Am avut, în felul acesta, la mine, aproape 2 000 fr. francezi. Din aceștia, 450 de franci m-a costat drumul pînă aici, numai trenul. Vizele pașaportului m-a[u] costat peste 100 de franci: italienii n-au voit să-mi dea completă reducere. Socoteala mi-am făcut-o așa: stau o zi la Zürich (a doua zi a trebuit să stau fiindcă nu mai era timp fizic să[-l] văd și pe d-l Jud) și 3-4 zile cu d-l Pellis. Existența o aveam în felul acesta asigurată pentru 10 zile, socotind 60 de franci pe zi. La Zürich, prevederile mele n-au fost bune, am cheltuit 100 de franci pe zi.

Las la o parte toate aceste chestii financiare, cu care mă lupt în fiecare zi, și vreau să vă explic ce mi s-a întîmplat.

Am ajuns după masă la Cortina d'Ampezzo. Imediat am mers la poștă, să-i găsesc adresa d-lui Pellis. Acolo, nimic, nici o veste. Plec la preot, căci d-l Bartoli mi-a scris să mă interesez la preot. Acesta spune că n-a primit nimic de la d-l Pellis, dar că-l așteaptă. M-a trimis la o institutoare: aceasta îmi arată o scrisoare din Udine, în care se spune că în 22 sau 23 va fi la Cortina. M-am culcat ceva mai liniștit: îmi ziceam, mîne (vineri) va veni. Vineri, iar pe drum: nici o veste: repede dau o telegramă urgentă, cu răspuns plătit, în localitatea precedentă, din care ar trebui să vină, și alta acasă, la D-Sa, la Udine. Îmi dam bine seama că orice zi ce trece înseamnă sfîrșitul mijloacelor mele de trai, deci plecarea mea imediată la Paris. Vineri, adică ieri, nu am nici un răspuns după masă, la telegramele urgente de dimineață. Trimit iar urgente, alte două, una în comuna unde trebuia să mergem după Cortina și alta în prima comună unde trebuia să ancheteze. Ieri, la ora 7, primesc două răspunsuri: din comuna Erto⁴⁴ (prima în care avea să ancheteze) mi se spune că a plecat cu o destinație necunoscută; din Vodo⁴⁵ (unde avea să meargă după Cortina) mi se spune că, potrivit unei scrisori din 20 c., d-l Pellis va ancheta întîi Pädola⁴⁶ și apoi la Cortina (Pädola e o localitate la 45 km de aici, în care avea să meargă după Cortina și de unde aștept răspuns la telegrama trimisă). Cu telegramele am cheltuit mai mult de 50 de lire. Asta nu m-ar supăra: cel puțin de ar veni azi sau mîne; eu trebuie să plec luni spre Paris; mijloacele financiare nu-mi permit să stau mai mult.

Azi e sîmbătă: am în buzunar 400 de lire și 300 de franci francezi. Din aceștia, 300 de lire cred că vor fi drumul pînă la Paris; trebuie să plătesc hotelul pentru 3 zile și 2

⁴⁴ Punctul 313 din ALIt.

⁴⁵ Punctul 226 din ALIt.

⁴⁶ Punctul 211 din ALIt.

dejunuri și 2 prânzuri; seara mînc ceva în casă; trebuie să fac economii mari ca să mai pot sta 2 zile. Lira se urcă teribil: azi am schimbat 500 de franci cu 325 [de] lire!

Acum aștept cu înfrigurare răspunsurile la cele două telegrame. Răspunsurile vor fi hotărîtoare. Regret din suflet că am avut atîta nenoroc. D-l Bartoli mă invită la D-Sa la Torino sau la Genova; mi-e imposibil să merg, mi-ar părea bine să ajung cu bine la Paris. Localitatea unde sînt e o stațiune climaterică; acum nu-i așa de scump, fiindcă nu s-a început sezonul, dar totuși 50 fr. fr. se duc pe zi, cu toată economia ce-o fac.

Vă rog mult să nu vă supărați de toate ce Vă scriu; vina nu e a mea pentru această nereușită. Eu am luat toate prevederile care s-ar fi putut lua.

Nu e deloc plăcut să fii între munți, la înălțime de 1230 de m, unde plouă întruna de cînd am venit.

Cea mai mare supărare e cauzată de întîrzierea d-lui Pellis. Merg iar la poștă, poate am răspuns la telegramele trimise.

Vă rog să primiți cele mai respectuoase salutări de la

Devotatul DVoastre elev

Sever Pop

61.

Cortina d'Ampezzo, 27 (luni) VI. 1927

Iubite Domnule Profesor,

N-aș fi vrut să vă scriu o asemenea scrisoare; n-aș fi vrut să întîlnesc atît nenoroc cît am întîlnit acum. Azi e a 5-a zi de cînd [îl] aștept pe d-l Pellis. Cinci zile am tot tras nădejde că vine; azi sînt nevoit să iau o hotărîre: mîne la prînz voi pleca spre Paris. Sufletul meu e plin de amar: am făcut un drum așa de lung, am suferit atîta pînă s-ajung între acești munți, fără vreun rezultat. Nu găsesc cuvinte care să-mi exprime nemulțumirea sufletească.

Azi, la ora 10, i-am dat și d-lui Bartoli o telegramă *urgentă*. E ora 5 și n-am nici un răspuns. Cu toate economiile făcute, nu mai pot să rămîn mai mult, chiar dacă ar veni d-l Pellis. M-aș expune prea mult dacă, întîlnindu-l, l-aș ruga să-mi împrumute bani. O umbră de speranță e la d-l Oprescu⁴⁷: mi-am călcat pe suflet și i-am trimis o telegramă, în care-l rugam să-mi trimită 300 [de] lire. Mă gîndesc că, dacă vine Pellis, e bine să fiu pus la adăpost de surprize foarte neplăcute cînd ești între streini. L-am rugat pe d-l Oprescu în scrisoare să mă scuze de această îndrăzneală și i-am explicat ce mi s-a întîmplat. Ajuns la Paris, îi voi restitui cumva; se poate ca D-Sa să nu fie la Geneva, și atunci toate vor rămîne ca și înainte de ce i-aș fi telegrafiat.

Poate veți zice, Iubite Domnule Profesor, „îl știam pe Pop mult mai inteligent, nu-l credeam capabil să plece la drum făr' să ia prevederile necesare”, și cu oarecare dreptate. Cu toate acestea dați-mi voie să adaug: ce putea fi mai sigur pentru mine decît o scrisoare a d-lui Bartoli, cu întinerarul pentru o lună și jumătate? Dacă aș fi știut de toate cele ce mi se întîmplă, n-aș fi venit în Italia; ce poate fi mai dureros decît faptul că ai fost în Italia și n-ai văzut nici un oraș de seamă? Să stai între munți, să mînci de trei zile pîne cu brînză și salam. Ca să faci mai mari economii, să dormi în un hotel unde te supără insectele! Mi-e

⁴⁷ Istoricul George Oprescu (1881–1969) era, în 1927, secretar al Comisiei pentru Coperare Intelectuală, organism din cadrul Ligii Națiunilor.

greu să spun toate. Pentru mine nu găsesc obositor tot ceea ce mi se întâmplă, dacă ar veni Pellis și dacă aș ști că nu V-a supărat ceea ce-am făcut.

Trebuie să adaug că e multă neglijență din partea d-lui Pellis. I-am trimis o telegramă *urgentă*, la Udine, acasă, rugînd să mi se comunice itinerarul schimbat. Telegrama am trimis-o vineri a.m.; pînă azi nici un răspuns. Ca să nu plec de aici fără să știu ce-i cu el, l-am chemat, prin un „expresso” la telefon, pentru azi, ora 7 p.m. Am să văd ce va mai aduce și această conversație: prevăd că n-are să se prezinte. Am telegrafiat în toate comunele unde ar fi trebuit să fie pînă la 1 iulie; dar nici un răspuns!

Nu mai știu ce să fac! Mă doare îngrozitor capul și simt că se învîrte pămîntul cînd mă gîndesc că plec mîine la Paris, fără să fi făcut ceva! Drumul pînă la Padova îi o nenorocire. Cînd am venit, ploua; a plouat 5 ceasuri și, cum linia Padova – Belluno – Calalzo e o linie de mîna [a] treia, ploua în vagoane. Desigur că vi se vor pare [sic] inventate cele ce le spun, dar e crudul adevăr. Călătorii au stat în mijlocul vagonului, și apa venea șiroaie de la geamuri. A plouat așa de mult în vagoanele de cl. III, încît la Belluno am schimbat vagoanele cu altele, care nu erau mai bune. Cu trenul de munte, 35 km tot prin ploaie, vai de lume! Nu vi le scriu, credeți-mă, toate acestea ca să vă arăt ce multe am mai pățit și ca să mă compătimiți: vreau să știți însă cît de aspru-i un asemenea drum și cum mă doare cînd trebuie să-l fac iar fără nici un rezultat. Dacă n-aș fi văzut atîtea lucruri frumoase la Zürich, mi-aș smulge părul de necaz!

De ce a trebuit să vin în Italia și să fac cunoștință cu atîta neglijență a „Fraților”?

Mă veți întreba: „De ce n-ai urmat sfatul ce Ți l-am dat: să vii *o dată* și să participi și cu Pellis și cu Scheuermeier?” Cum Sch.[euermeier] nu vine decît în octombrie, cum puteam să vin cu tot bagajul, în drum spre Țară, și să merg în 4 puncte la distanțe mari unul de altul? Sch.[euermaier] va face o anchetă în regiunea lombardă și o altă anchetă în un punct ce nu-i fixat pînă acum. Cu bagaje multe e extrem de greu pe liniile înguste și cu automobilele. Să le fi lăsat în gări? Cine mă asigură că nu le voi găsi desfăcute: cine-mi poate restitui lucrurile cumpărate la Paris? Cînd vin acasă am atîtea speze! Am crezut mai bine să plec acum. Am ales un moment greșit. Ce să fac? Oboseala mea și decepția sufletească nu mă doare [sic] atîta cît mă supără cheltuiala făcută. Cu banii aceștia puteam să stau liniștit vreo 2 săptămîni în vreo regiune din Franța. Sînt și mai supărat cînd mă gîndesc că mi-ați scris: „Fă cît mai multe economii, acești bani Ți-i dau de la Dacoromania”!

Ce să mai zic: stipendiul de la școală e luat pînă la plecare, pentru acoperirea spezelor avute în ceilaltă [sic] anchetă; acum am un alt împrumut, căci drumul și cele 5 zile aici mă costă vreo 2000 de franci, hainele rupte... Dacă n-ar fi ceea ce primesc de la Muzeu, nu știu ce aș mai face. Moare cîteodată tot elanul cînd vezi că azi toate sînt în funcție de numerar!

Încă o dată vă rog să mă scuzați de toate cîte v-am scris. Am căutat să arăt „Părintelui meu” – căci numai așa Vă pot spune după cele ce-ați făcut pentru mine – o parte din necazurile care mă apasă. Sper să găsesc și de data aceasta un cuvînt bun la D-Voastre, un cuvînt care m-ar face să uit tot amarul și decepția acestui drum.

Îndată sînt șapte ceasuri, merg iar la Poștă, poate să pot termina, ceva mai tîrziu, această scrisoare cu o veste mai bună.

Vreau să mai adaug un cuvînt în legătură cu ajutorul cerut de la d. Oprescu. D-sa, cînd l-am văzut odată la Paris, mi-a spus că dacă voi avea vreun necaz pe drumsă îndrăznesc să-i cer ajutorul; oricînd va găsi un ajutor pînă la 100 de fr. elvețieni. N-am

îndrăznit să-i cer pînă acum și chiar după ce i-am cerut a început să-mi pară rău. Judecați, Vă rog, cum veți crede de bine cele ce vi le spun.

San Cândido⁴⁸ (Janichen), 30. VI. 927

Continuu [sic] scrisoare[a] de luni, Iubite Domnule Profesor, abia azi, joi, la 7 km de frontiera Austriei. Am sosit aseară aici, după indicațiile d-lui Pellis, care a binevoit, după 6 zile de așteptare, să-mi trimită o telegramă și o scrisoare. Azi îl voi întîlni aici și voi face întîia anchetă.

Cum vedeți, a fost bine că n-am plecat; mă voi întoarce, totuși, cu o experiență necesară pentru anche[ta]tor. D-l Bartoli mi-a răspuns telegramei, spunîndu-mi să mă adresez la Societatea Filologică Friulană. Acum nu mai e necesară căutarea d-lui Pellis, fiindcă scrisoarea primită de la D-Sa îmi precizează bine itinerarul.

Dacă Pașca mi-a trimis banii pentru iunie și dacă îi voi primi de la Paris cît mai curînd, cred că nu voi avea nici o neplăcere. Sînt cam neliniștit din această pricină, fiindcă am început să cheltuiesc și din banii pentru întoarcere. D-l Oprescu nu mi-a răspuns.

Am început să mă înțeleg bine cu italienii: aici, mai ales, vorbesc nemțește.

Neastîmpărat cum sînt, am mers azi-dimineață la „municipiu”, să cer informații despre Pellis. Acolo am găsit cîteva „lucrușoare” interesante asupra metodei. D-l Pellis trimite o scrisoare la „il podesta”⁴⁹, în care-l roagă să-i caute un „om” de 50 de ani (de ex.), care să fie născut în comună, părinții acestuia de asemenea, să vorbească bine, să fie inteligent, să cunoască obiectele și industria țaranului. Acest individ trebuie să-i stea la dispoziție o zi sau două, primind, pentru o zi, o remunerație de 20 de lire. Pentru San-Cândido (unde se vorbește mai mult nemțește), îi cere subiectului să cunoască și italiana, și germana. – Alături de această scrisoare, trimite parabola fiului pierdut, redactată mai pe înțelesul tuturor și mai dezvoltată. De o parte e textul, iar de alta loc liber pentru traducerea ce trebuie s-o facă un „individ” de la municipiu. Ca de obicei, și aici neglijența e stăpîină. Abia azi, cînd le ceream eu lămuriri, au scos la iveală hîrțile. Traducerea încă nu-i făcută. Am fost martor ocular la „chinul” subiectului, care vrea să-și facă datoria. Era un individ cu multă bunăvoință, care-mi spunea: „Cum s-o fac? eu nu știu să scriu pronunțarea dialectală! Mai e ceva, dialectul [pe] care-l știu eu nu-i de aici, ci din Pusteria, din împrejurime; e un dialect german greu de transcris”. Am început eu să-i arăt, dar mergea greu: cu ce semn italian aș fi putut eu să apropii pe *ø* al dialectului german? El pronunța *fătør*, dar în textul-traducere scria *Vater*; pe *før* îl transcria *vor*. Se chinuia, bietul om, să alcătuiască, în *dialect*, propoziția din textul italian, dar mergea greu: propoziția dezvoltată nu se potrivea cu felul de exprimare foarte simplu al țaranului. În graiul popular nu-i atît de des raportul de subordonare ca în textul, scris literar, al d-lui Pellis. Nu putea să *traducă*, în dialect, subiectul propoziția: „Odată tatăl meu, care are 80 de ani, mi-a spus următoarea întîmplare”. Cred că nu greșesc cînd îmi pun următoarea întrebare: este dialectul adevărat răspunsul subiectului, cînd acesta vorbește curent italiana și germana literară? Am mai curînd impresia că dialectul este pentru el un complex de reminiscențe din copilărie, un complex în care intră ceva din italienește și ceva din germana [pe] care o vorbește. Nu greșesc cînd aseamăn traducerea acestui subiect cu cea [pe] care o facem noi în o limbă [pe] care am vorbit-o odată (!) sau în una [pe] care am învățat-o de mult în școală. Mă întreb, mai departe, ce va ști d-l Pellis din toate ezitățile acestui subiect?: nimic! Răspunsul ce-l va da va fi considerat *bun*, fiindcă nu cere nici o precizare, nu cere altceva decît ca textul să fie transcris în un dialect ce-l *cunoaște*. În lingvistică e mare

⁴⁸ Localitate în apropiere de Bolzano.

⁴⁹ Însemna „primar”, în perioada fascismului.

deosebire între ceea ce *cunoaște* un individ și între ceea ce *întrebuințează* zilnic ca un *mijloc de înțelegere indispensabil*. D-l Pellis nu cere la sfârșitul textului ceea ce am cerut noi prin „foaia personală”. În acest procedeu văd o *mare scădere*.

Nu mă împac nici cu procedeu de a alege subiectele (și mai ales de a le considera bune) prin autorități și prin preoți. Cum pot să-și dea seamă autoritățile de ceea ce vrea un anche[ta]tor? Azi va sosi d-l Pellis, dar autoritatea încă nu s-a gândit că *trebuie subiectul*. Desigur, ca să fie cât mai politicoși cu d-l Pellis și cât mai serviabili (doar așa cere ordinul primit de la Ministerul de Interne!), îi vor recomanda un subiect, la întâmplare. Azi, când e soare și când văd pe toate coastele dealurilor oameni la fin, mă întreb: cine rămîne acasă și n-are de lucru este un subiect care cunoaște viața agricolă, cunoaște obiectele, vorbește dialectul? Doamne păzește! Va fi lucrătorul care-i călător, care a petrecut prea mult ieri (a fost Sîn-Petru) ori un funcționar, care a văzut, de la distanță sau chiar ceva de aproape, viața țărănească! Cred că-i mai prudent să nu avansez nimic, să[-l] aștept pe d-l Pellis. Vreau să mai adaug următoarele: San-Cândido, fiind un punct de frontieră, sînt, în această comună, mulți soldați și mulți ofițeri (ca unde-i un regiment!). Va ține socoteală de toate acestea d-l Pellis? Am să văd.

E foarte ușor să critici, e adevărat! Cred însă că e bine să critici mult la început, când îți formezi anumite convingeri: e bine să te oprești la fiecare pas și să te întrebi de-i bun drumul ales; mai târziu, când ai o experiență mai mare, sînt multe lucruri [pe] care le faci *automat*, convins de rezultatul lor bun.

Prin faptul că voi lucra cu anche[ta]torii atlaselor de azi, desigur, de la toți voi cîștiga o experiență care îmi va permite să aduc puncte de vedere noi pentru atlasul lingvistic al României, ceea ce este absolut necesar. Văd că d-l Jud și d-l Jaberg se nizuiesc⁵⁰ să aducă ceva nou, d-l Bartoli de asemenea; ar fi păcat să fie Atlasul, în România, o imitație, ori o copie. E necesar să aducem și noi un punct de vedere nou. Situația noastră e mai ușoară, avem posibilitatea să profităm de tot ce alții n-au putut profita.

Cu aceste gânduri am plecat să[-i] văd la lucru pe anche[ta]tori.

Mi se pare că V-am pomenit, nu de mult, că, pe la sfârșitul lunii iulie, [îl] voi însoți, câteva zile, în Franța, în anchetă, pe d-l Bloch, urmașul lui Gilliéron. Fac tot posibilul ca să pot învăța cât mai mult și Vă mulțumesc din inimă pentru ajutorul și sfaturile ce mi le dați.

Cred că scrisoarea are să vă găsească la Bran, departe de noianul de preocupări de la Cluj.

Cu multe și respectuoase salutări

Al DVoastre devotat elev

Sever Pop

62.

Fontenay-aux-Roses, 10 iulie 1927

Iubite Domnule Profesor,

Am sosit din Italia și [sic] am lucrat cu d-l Pellis, cum ați putut vedea din scrisoarea trimisă (împreună cu d-l Pellis). [L-]am întâlnit la Torino și pe d-l Bartoli, prietenul devotat al DVoastre și admiratorul neamului nostru.

Aș vrea acum să Vă comunic cele văzute și să vă rog să aprobați unele lucrări pregătitoare pentru Atlas, pe care pot să le fac mai ales aici, cum veți vedea, unde găsesc mult și bun material.

⁵⁰ Se străduiesc.

Ce s-a făcut cu „Parabola fiului rătăcitor”, de care vă pomeneam în scrisoarea din San-Cândido? D-l Pellis are obiceiul, bun cred, să trimită în fiecare punct din anchetă câte unul sau două exemplare din această parabolă. Ajuns în localitate, acest text, tradus în dialect, îi dă posibilitatea să cunoască, în *linii generale*, unele particularități caracteristice regiunii. S-ar putea considera traducerea numai ca un material informativ, fără nici un alt scop, fără să fie utilizat ca material științific. În felul acesta, toate obiecțiile ce le făceam mi-au fost distruse.

Alegerea punctelor. Fixarea lor s-a făcut de d-l Bartoli, în colaborare cu Bertoldi; Pellis avea să urmeze un plan bine stabilit. S-au făcut totuși schimbări de anche[ta]tor. Iată motivele ce mi s-au comunicat: d-l Bartoli a fixat localitățile fără să le cunoască, bazat numai pe distanța la care se află de un mare centru și pe configurația solului, care indică un fel de izolare, deci un punct bun pentru Atlas. Realitatea dovedea contrarul, cum îmi spunea d. Pellis. Punctul ales, deși era izolat, deși era la o distanță mare de centru, nu era potrivit: populația de acolo era venită din diferite regiuni, deci nu prezenta un stadiu de limbă potrivit pentru unitatea Atlasului. În alte cazuri, ca la San-Cândido, nu se găsesc italieni, iar streinii nu vorbesc limba italiană: aceasta mai ales la confinii. Aceste considerații l-au făcut pe Pellis să aleagă alte puncte. Înainte de alege, anche[ta]torul căută să primească informații sigure despre un punct; se interesa de ocupația locuitorilor, de gradul de cultură, de contactul cu alte centre etc. În felul acesta s-a interesat Pellis despre localitățile din regiunea ladină, când eram împreună cu D-Sa la Secretarul comunei din San-Cândido. Am constatat că cei din partea locului cunosc bine împrejurările în care trăiesc vecinii.

San-Cândido nu l-a crezut nemerit pentru anchetă acum, fiindcă nu se simte nici o influență italiană. D-l Pellis are de gând să se întoarcă acolo peste vreo 2 ani, când se va putea, *poate*, constata o influență italiană în acest orașel. Are convingere [sic] că trebuie să se facă și puțin *naționalism*, în sensul bun al cuvântului. Un atlas e o imagine vie a limbii din cuprinsul țării. Dacă Atlasul italian va arăta că la confinii nu se vorbește italiana, ci germana (spre nord), acest fapt poate fi un bun argument pentru cei care cer rectificări de graniță. Când îmi spunea acestea, mă gândeam la frontiera noastră dinspre Ungaria și Bucovina. Urmează, cred, să Vă dați DV. cuvântul în această chestie delicată. La San-Cândido, deși sînt nemți, nu există în școala elementară limba *germană*, ci numai cea italiană. Dacă d-l Pellis se va întoarce peste 2 ani, cred că, după 10 ani de viață italienească, va putea constata oarecare influență.

După ce la San-Cândido am constatat că nu se poate lucra, am venit la Cortina d'Ampezzo. D-l Pellis are o mașină de 12 cai-putere, așa încît deplasările îi sînt foarte ușoare. Cum era și nevastă-sa cu D-Sa, eu am venit cu trenul; mașina e închisă și e numai pentru 2 persoane.

Subiectul la Cortina. Mi-a plăcut mult că d-l Pellis e un om prevăzător, care nu se lasă dus de informațiile ce le primește. Eu cunoșteam, la Cortina, foarte bine terenul: în 5 zile cît am stat singur am intrat în multe case, am discutat cu preotul și cu două institute de acolo. Preotul a primit de la d-l Pellis o scrisoare, identică cu cea de la S. Cândido, în care-l ruga să-i caute un subiect a[i] cărui părinți și strămoși să fie din Cortina și să aibă vîrsta de 50-60 de ani, să fie un țaran inteligent. Preotul a mai primit o scrisoare de la Sf. Scaun, prin care este rugat să dea tot sprijinul moral pentru anche[ta]tor. Institutele au primit o scrisoare de la Ministerul de Instrucție și au fost și ele rugate să-i caute un subiect. Acestea, cu tendințe de a găsi un subiect *foarte* inteligent, au voit să-i recomande pe fiica fostului Secretar din Cortina și-mi spuneau că e foarte bună, cunoaște bine dialectul, obiectele etc. Ele au făcut și traducerea textului Parabolei fiului risipitor.

Ce-a făcut d-l Pellis? N-a luat în considerare imediat cele spuse de ele. S-a informat de la un prieten de Universitate, care are un hotel acolo și care e originar din Cortina, în chestia subiectului. Acest prieten, cu studii universitare, a înțeles imediat rostul Atlasului. I-a

recomandat ca subiect pe un vânător și agricultor de 65 de ani, care avea o pronunție clară și un bun auz și care cunoștea viața de la țară ca unul care o trăiește. Acest procedeu mi-a plăcut mult. D-l Pellis își dă bine seama de ceea ce înseamnă un subiect recomandat de preot ori de institutor.

Ce-a făcut cu subiectul? Înainte de a începe, a căutat să-l convingă de necesitatea de a vorbi numai dialectul, adică numai cum se zice acolo, în *vorba zilnică*, de țărani. Cu spiritul fin de observație, [l-]a cîștigat imediat pe subiect și a căutat să-i arate că ceea ce-l va întreba nu-i un lucru care trece peste puterile lui.

Înainte de a vă spune cum am lucrat, trebuie să insist asupra chestionarului, care-i admirabil.

Chestionarul are aproape 8 000 de chestiuni, dar nu este chestionat peste tot, în întregime, fiindcă o anchetă detaliată, în care se întreabă tot chestionarul, reclamă un lucru de 8-12 zile. Bineînțeles, în regiunea muntoasă nu se întreabă chestionarul caracteristic regiunii de șes și celei maritime.

Fotografiile joacă un mare rol în chestionar. Un album de peste 2 000 [de] fotografii este partea cea mai originală a anche[ta]torului Pellis. M-am convins, de data aceasta, de rezultatul bun al fotografiilor și am văzut că aveți mare dreptate cînd susțineți un chestionar cu fotografii.

Cred că-i mai bine să încep cu felul de lucru și cu debitarea chestiunilor. Aici Pellis e artist. Chestionarul începe cu numerarea [sic]: „Să-mi numeri, așa cum numeri d-Ta cînd vorbești cu un prieten, așa cum vorbești cu cei ai casei, nu cum ai învățat la școală” – îi spune d-l Pellis. Pentru ca să-i arate cum, ridică un deget, apoi două ș.a.m.d. Subiectul numeră [sic] în dialect, fără să întrebuințeze forme din italiană. După 30, îi spune să numere numai din zece în zece, adică *zece* (spus de Pellis în dialect), *douăzeci*, *treizeci* etc. Trece la numele zilelor, a[le] lunilor, la unele numiri speciale pentru anumite zile din an, de ex. *Joia mare*, *Vinerea-mare*, *lăsatul secului* etc. Trece apoi la părțile corpului; aici, pentru ca să nu influențeze răspunsul, arată fiecare parte a corpului. Pluralul de la *nas* îl scoate ușor: „Un nas *al meu* și cu *unul* al d-tale cîte face?”. „Ce ai în gură, cu care mîinți” – *dinții* „Și dacă-i unul cum îi zici?” etc. Părțile corpului s-au făcut foarte ușor. După ce s-au întrebat părțile care nu supără pe subiect, Pellis zice: „Ca să fiu complet, trebuie să-mi spui și celelalte”. Țăranul, fără să fie jenat, comunică toate formele. Chestionarul e bine redactat. D-l Pellis mi-a promis că-mi va da unul cu anumite observații și rectificări ce le crede necesare după ce a făcut o anchetă în 60 de puncte.

După fiecare grup semantic, în chestionar sînt un număr de *propoziții* foarte bine grupate. Astfel, de ex., terminii de înrudire sînt grupați în legătură cu o *cununie*. Doi tineri se iubesc reciproc, cum se numesc ei? Cum se face cununia? Cum se numesc părinții copiilor între ei? Cum numește tînărul pe părinții fetei? Cum numește fata pe frații bărbatului? Pellis întrebunța cuvintele comunicate de subiect pentru ca să obțină și celelalte cuvinte. În felul acesta, subiectul este plasat în un mediu potrivit, iar termenii sînt chestionați progresiv cu această descriere a cununiei. Tot așa, și cu cei în legătură cu moartea etc.

Pentru ca să cunoască termenii pentru *cununa miresei*, *panglica* care încunjoară [sic] pe cei ce se căsătoresc în fața altarului, are *fotografii*. Țăranul se uită cu plăcere și-i spune imediat termenul. În felul acesta e înlăturată orice sugerare. *Piața* poți s-o primești ca răspuns la o fotografie încunjorată [sic] de edificii mari, unde-i tîrg. *Palat*: o casă de la țară alături de un edificiu pompos. Nu mai vorbesc nimic de *fructe*, de *arbori*, care de asemenea se cunosc ușor. Chestionarul ilustrat al lui Pellis n-are numai o fotografie pentru un obiect sau un lucru, ci mai multe, în diferite poziții, ceea ce ușurează mult recunoașterea. Merită să fie relevat faptul că subiectul recunoștea mai ușor un desemn slab decît o fotografie excelentă, bineînțeles nu în toate cazurile.

Pellis a lucrat *9 luni* la alcătuirea acestuia și mă sfătuia că ar fi foarte bine să încep la Paris adunarea fotografiilor, fiindcă aici găsesc de toate. Am impresia că reușita anchetei depinde de la [sic] acest chestionar cu fotografii foarte mult. Pellis mă sfătuia să cumpăr totdeauna în dublu exemplar fotografiile, căci așa a făcut și el. S-ar putea întâmpla un accident de tren, un foc etc., și atunci s-a dus toată munca de ani de zile: chestionarul se poate reface, dar fotografiile nu. În legătură cu chestionarul, vă rog să binevoiți a-mi trimite o sumă ce o veți crede necesară, pentru ca să cumpăr cărți și fotografii și să încep chestionarul de aici. Suma se poate ușor justifica prin chitanțe în regulă de la librăriile de unde voi cumpăra. O ilustrată bună e *un franc*. O mie de fotografii aș putea aduna ușor. Bineînțeles, numai obiecte și lucruri care se găsesc și la noi, unde n-avem fotografii bune.

Gesturile joacă un mare rol la Pellis. Pentru un *bobîrnac* la nas, face gestul; mersul *cracoș* i-l arată; *adierea* pe față, de asemenea. Caută să evite cât mai mult chestionarea directă.

Traducerea are părți slabe. Astfel, de ex., în dialectul ampezzan⁵¹ se spune pentru „foarte” *mas*, dar mai ales în comparații. Când era însă o propoziție cu *trop*, subiectul nu întrebuița pe *mas*, prefera cuvântul italian din textul ce i se cerea să-l traducă. Pentru asemenea cazuri, Pellis întrebuița propoziții în care nu se află un cuvânt care ar putea să facă pe subiect să încunjoare [sic] forma *mas*.

Fructele și arborii nu cresc și nu sînt aceiași peste tot. Pellis notează în parantez dacă există arborele sau fructul sau el este adus numai în *comerț*. Sînt dese cazurile cînd există un lucru fără ca țăranul să simtă nevoie să-l denumească. Atlasul trebuie să fie informator precis.

Plantele nu le recunoștea ușor subiectul, de aceea îmi spunea Pellis că-i bine ca pentru o plantă să fie 3 sau 4 fotografii, una în color, cu planta întregă, alta numai fructul, alta numai rădăcina și în urmă ceea ce se face cu planta. Chestionarul ilustrat al lui Pellis are cîteodată și cîte o frunză a arborelui care se recunoaște greu.

Adesea ori [sic] Pellis încerca să sugereze răspunsul intenționat, ori căută să scoată la iveală forme dispărute. „Nu-Ți aduci aminte d-Ta, nu se spunea de Tatăl d-Tale cuvîntul acesta?” Forma ce i se comunica era menționată în notele ce însoțesc fiecare anchetă. La chestiunea *x* punea *ad*, formă sugerată în expresia *y*. Cum vedeți, se iau toate prevederile.

Subiectul se obosește după un ceas sau două, atunci pauza se impune. Mișcător îmi comunica Pellis cum poți cunoaște că-i obosit: începe să te întrebă: „Cum, d-Ta nu te obosești dacă scrii atîta?”, ceea ce înseamnă că el e obosit. Pellis îmi recomanda să fiu atent totdeauna la această mărturisire a subiectului. – El începea atunci să aprindă o țigară, să dea o cafea subiectului, dacă era la partea generală, [pe] care o face la hotel sau altundeva. (La partea specială merge acasă la subiect, unde fotografiază și obiectele.)

Cînd subiectul e inteligent, e o plăcere să lucrezi, îmi spunea Pellis. Anche[ta]torul, dacă a dat peste un subiect bun, caută să-l amenajeze [sic] și caută să-i satisfacă plăcerile. Cel de la Cortina n-a putut să ne stea la dispoziție, într-o duminică, decît 2 ceasuri, fiindcă era o sărbătoare populară și voia cu orice preț să participe. Pellis a trebuit să accepte. În ziua următoare era o mare vînătoare, și el vroia să participe, ca fiind cel mai bătrîn: a trebuit Pellis să-i acorde din nou acest *concediu*. În felul acesta se pierde multă vreme! În Cortina va trebui să stea 7 zile în loc de 4, cîte a prevăzut.

⁵¹ Grai retoroman din jurul localității Cortina d'Ampezzo.

Subiectul îl plătește Pellis cu 20 de lire, pentru 6 ore de lucru pe zi. Pe lângă această mulțumire îi mai face o fotografie și publică în jurnalul din acea provincie o mică dare de seamă a anchetei. În felul acesta, când se prezintă în altă comună, țaranii cunosc ceea ce face și-i dau cu mai mare bucurie concursul. „Sînt mici trucuri, pe care le cred necesare”, îmi spunea d-l Pellis. Orice se face pentru ca ancheta să reușească este binevenit. Acest sistem de reclamă este util chiar și pentru opera care se va publica mai tîrziu.

În chestia subiectelor, mi-a spus d-l Pellis că femeile sînt foarte bune, dau multe lămuriri și sînt sincere: cel mai mare defect e că vorbesc prea mult.

Am rămas foarte mulțumit de capabilitatea mea de notare a sunetelor. Prima dată auzeam dialectul ampezzan și puteam să notez bine. D-l Pellis a rămas foarte mulțumit de verificarea ce-am făcut-o împreună. Diferențele între transcrierea mea și a D-Sale erau numai de caractere grafice: eu întrebuițam sistemul de la Muzeu, pe cînd D-Sa cel al atlasului, unde s-au admis și semne grecești. Această reușită mi-a dat multă siguranță și mult curaj.

Am lucrat cu d-l Pellis 3 zile și o zi am discutat, la San-Cândido, întregă partea metodică. Atunci mi-a arătat chestionarul și albumul fotografic. Toate sînt bine plasate în „lada” automobilului, în cutii de tinichea, pentru ca să fie apărate de foc sau de apă.

Aș vrea să adaug aici chestii în legătură cu organizația [sic] și mai ales cu chestia anche[ta]torului. Societatea Filologică Friulană are un fond de aproape 300 000 [de] lire. Din acest fond primește Pellis diurna de 140 de lire. De aici Pellis trebuie să-și plătească spezele ce le are cu automobilul (benzină, mici reparații, taxe de adăpost etc.), subiectul și cheltuielile cu fotografiile și spezele de expediție. Pellis este în concediu, prin un ordin special al Ministerului de Instrucție, mai bine zis, în misiune. Suma de 140 [de] lire zilnic n-o primește decît numai cînd *e pe teren*, cînd e în birou primește numai jumătate. Pellis mai are obiceiul să cumpere obiecte ce-i par interesante, care vor fi puse în Muzeul Atlasului Lingvistic Italian. Automobilul este proprietatea Societății, dar este trecut pe numele lui Pellis, pentru că el trebuie să-și ia toată responsabilitatea accidentelor. Cu automobilul sînt posibile orice deplasări. I s-a întîmplat des lui Pellis că n-a găsit, în satele din munți, loc de dormit; mașina îi dă posibilitatea să fac[ă] un 20 km pînă la un orășel ca să aibă ce mînca și unde dormi. Cu trenul, pe linii secundare, e foarte greu și trebuie așteptat mult; pe liniile mari nu sînt opriri în satele puțin însemnate. Automobilul lui Pellis e o mică farmacie individuală, pentru orice neajunsuri.

Chestionarul este făcut în două exemplare, cu o hîrtie de copiat. Un exemplar se trimite directorului (o dată d-lui Bartoli, altă dată d-lui Bertoldi, deci alternativ) și numai cînd acesta confirmă primirea, atunci se trimite celalalt exemplar Societății.

Fotografiile au o legendă detaliată: locul, timpul, ora cînd s-a făcut fotografia; obiectul cu terminologia și cu alte indicații necesare pentru cercetări.

Pellis are obiceiul să se uite peste răspunsurile transcrise. Unde este evidentă și sigură lipsa accentului, face completarea necesară. Cînd începe o altă anchetă, în alt punct, el nu mai are nimic din ancheta precedentă.

Mașina anche[ta]torului e asigurată; materialul ce-l duce cu sine (deci chestionarul și mai ales albumul), de asemenea. Chiar Pellis are o asigurare personală pentru orice eventualitate. Un mic revolver de buzunar e un prieten care-l însoțește; pînă acum n-a întîmpinat nici o dificultate care l-ar fi silit să-l utilizeze. Odată a fost dus vreo 20 km de niște polițiști proști, dar imediat a fost pus în libertate, căci ordinul prefectului județului îl apără.

Pellis mi-a dat raportul făcut la Societate, mi-a dat plicuri, care îmi ușurează comandarea la noi; mi-a spus ce hîrtie de copiat e bună, ce creioane etc., cu un cuvînt mi-a spus tot ce ar

putea fi de folos și tot ceea ce a putut constata D-Sa, după doi ani de muncă pe teren și un an de laborator. Îmi permit să vă rog, la acest loc, să binevoiți a-i mulțumi, prin Muzeu, de afabilitatea și dragostea cu care mi-a dat lămuriri și cu care m-a primit. Am impresia, după toate cele văzute pînă acum, că ancheta aceasta e mai bună. Cred că-i bine să Vă spun că d-l Pellis e un profesor de liceu, cu multă experiență, cu studii făcute la Innsbruck și cu o activitate în învățămîntul secundar. În schimb, d-l Scheuermeier e un institutor, cum îmi spunea d-l Bartoli. Oricare ar fi cunoștințele acestui [sic] din urmă, este totuși o deosebire între un institutor și un profesor. Eu cred că această deosebire se va vedea și în Atlas.

Am plecat, după această rodnică experiență, spre Paris. Vroiam, cu orice preț, să mă opresc, în drum, la Torino. D-l Pellis a dat o telegramă d-lui Bartoli, să mă aștepte la gară, fiindcă nu voi putea rămîne, în Torino, decît de la ora 10 seara pînă la 1. D-l Bartoli m-a așteptat la gară, cu „Glasul Bucovinei” în mînă, și împreună cu Prof. Mancini, de la Univ.[ersitatea] din Pisa, azi deputat.

Întîlnirea a fost mișcătoare. Prietenul D. Voastre de la Viena și colaboratorul la Studiile istroromâne mi-a făcut o primire măgulitoare. Mi-e greu, Vă rog să mă credeți, să vă spun toată mulțumirea sufletească și toată dragostea ce mi-o arăta la fiecare pas.

N-a fost chip să plec mai departe, în seara aceea: „La Roma stai să[-] vezi pe Papa, iar la Torino pe Prietenul și Fratele vostru”, îmi spunea în românește d-l Bartoli.

Am discutat toată vremea cu D-Sa italienește. Păcatele mele, am învățat binișor italiana în cele 16 zile. La Cortina am ajuns să fiu prieten cu toți funcționarii de la Poștă și conversația cu ei m-a ajutat mult.

Lucrarea mea i-a plăcut foarte mult. A discutat cu mine punctele unde nu suntem de acord. Eu am apărut părerile mele și am căutat să-i arăt că altfel influențează trenul la noi, altfel sînt stațiunile climaterice și organizația [sic] bisericii. Noi nu putem fixa distanța de 7 km, nu putem distinge centre mici, medii și mari etc.

M-a dus, în ziua următoare, la Universitate. Acolo mi-a arătat sala Atlasului. Chestionarul este *tăiat* și răspunsurile sînt lipite pe fișe, ca și la DA, cu indicațiile necesare. D-l Bartoli crede că va publica atlasul fără linia departamentelor (ca în ALF), dar cu numele comunelor.

Nu[-]i prea iubește pe nemți și mai ales nu „simpatizează” Atlasul lor. Sfatul d-lui Jud mi-a fost foarte util. Dacă le-aș fi spus că vin din Elveția, cred că nici d-l Pellis, nici d-l Bartoli nu m-ar fi primit cu atîta afabilitate. Acum sînt între ciocan și nicovală. D-lui Jud i-am promis că-i voi comunica impresiile ce le am despre ancheta lui Pellis. Impresiile mele sînt din cele mai bune. Dacă-i voi spune tot ce cred d-lui Jud, cred că D-Sa nu se va supăra. Cel mai bun prieten e adevărul. Am să-i scriu d-lui Jud zilele acestea și să-i spun ce-am văzut, fără să caut să accentuez că Atlasul lingvistic al lui Bartoli îmi pare *foarte* bun. – Ce sfat îmi dați DV. în această chestie?

D-l Bartoli m-a invitat la masă seara. În acea zi [l-]am întîlnit pe d-l Terracini⁵², care mi-a mulțumit pentru lucrare și mi-a promis că-mi va trimite cîteva articole ale D-Sale.

D-l Bartoli m-a rugat să-i scriu ceva pentru Archivio glot.[tologico italiano]. Mi-a recomandat să fac o autocritică a lucrării mele. Cred că o voi face și îi voi trimite-o [sic] pînă la sfîrșitul acestei luni. Voi adăuga cîteva precizări și observații și voi spune că anchete prin chestionare pot servi ca material *informativ* foarte bun și *destul de util*. Dacă aș vorbi de „Tableaux phonétiques” a[le] d-lui Gauchat și a[le] colaboratorilor, ar trebui să arăt din nou inferioritatea anchetei lor, ceea ce nu mi se pare tocmai convenabil și nemerit.

⁵² Benvenuto Terracini (1886–1968), urmașul lui M. Bartoli la conducerea ALIt.

Pentru „Mélange” nu voi putea termina „verbele cu litera B”. Aș vrea să fac chestionarul cât voi mai sta aici. Adunarea diferitelor cărți de botanică, chimie, mineralogie și ceva medicină, clasarea materialului cer vreme. Pentru „Mélanges” mă gândesc să fac o completare la cartea lui Hochuli [?] despre termenii căilor de comunicație. El n-are despre limba română decât un cuvânt: *stradă*. Mai e ceva care mă face să nu dau la „Mélanges” o lucrare mai mare: la Văleni nu-s caractere fonetice și-i un supliciu să publici. În tot cazul, vă voi trimite lucrarea înainte de a o da D-lui Iorga. Dacă DV. nu o veți crede nemerită pentru „Mélanges”, sosit în țară, în vreo 3-4 luni, între alte lucrări ale Muzeului, voi putea continua lucrarea cu verbele. D-lui Iorga pot să-i dau lucrarea chiar în februarie; DSA poate s-o publice în partea a 2-a a „Mélanges”-ului.

După toate cele comunicate, Vă rog să-mi spuneți dacă credeți că-i bine să merg și cu d-l Scheuermeier în anchetă, în octomvrie. Pe mine mă leagă cuvântul dat.

Aș vrea să Vă mai rog de ceva, de o mare importanță. Drumul și toate spezele făcute se urcă la suma de 2 500 fr. fr. Ce să fac? Am o nouă datorie de 1 800 fr. fr. N-aș putea să[-i] cer d-lui Lapedatu vreun ajutor? E foarte curios faptul că toți cei care [il] cunosc pe d-l Lupăș [sic] au primit ajutoare însemnate: fiul DSale, care face Comerțul, a primit ajutor din fondurile Ministerului Sănătății, ori i-a exoperat, la Națională, un schimb avantajos. N-aș putea să fac un raport la Ministerul de Instrucție? N-aș putea să cer un ajutor pentru lucrările pregătitoare necesare atlasului? În tot cazul, nu pot să plec de aici fără să achit aceste avansuri. – Vă rog încă o dată să mă scuzați dacă insist și asupra acestei părți. DVoastră cunoașteți foarte bine ce înseamnă un drum în o țară streină și mai ales azi în Italia, când viața e de 2 ori mai scumpă ca la Paris. La întoarcere am să vă arăt facturile, luate de la hotelurile unde am stat, drept curiozitate.

DR partea II am primit-o, vă mulțumesc mult. Am să predau și exemplarul ce-a venit, la adresa mea, pentru d-l Munteanu.

Eu voi veni în țară pe la 10 oct. și voi sta la Muzeu, după cum mi-ați comunicat DV. Pentru această părintească bunăvoință, vă mulțumesc din nou.

Vă urez petrecere frumoasă la Bran. Transmiteți, Vă rog, Doamnei respectuoase salutări și sărutări de mâni.

Cu cele mai sincere mulțumiri și cu cele mai respectuoase salutări.

Al DVoastre devotat elev

Sever Pop

66.

[Carte poștală ilustrată]

S. Angelo⁵³, 1 oct. 927

Iubite Domnule Profesor,

Am sosit ieri dimineață la Milano, iar azi sînt la 33 km la S. Angelo cu d-l Scheuermeier. Cred că voi sta aici două zile și apoi voi pleca spre Cluj, dacă unele inconveniente nu se vor ivi. De la Paris am plecat cam repede; n-am putut să aranjez nimic, fiindcă ajutorul d-lui Ministru Lapedatu n-a sosit și valuta mi-a pricinuit multe neajunsuri. – Experiența d-lui

⁵³ Punctul 274 din AIS.

Sch.[euermeier] cred că-mi va servi mult pentru Atlasul nostru. Azi am sosit aici fără să cunoaștem nici unul nici altul regiunea. Cu toate acestea, am găsit un subiect bun, cu care începem lucrul peste două ceasuri. Cu cele mai respectuoase salutări al D-Voastre devotat
Sever Pop

Heureux de pouvoir travailler avec dl. Pop, dans lequel nous mettons notre espoir pour l'atlas roumain. Je me permets de vous exprimer ma considération particulière.
P. Scheuermeier

(Text stabilit și note de NICOLAE MOCANU)

Cuvinte-cheie: Sever Pop, corespondență, Sextil Pușcariu, dialectologie, geografie lingvistică, atlase lingvistice, ALR.

Keywords: Sever Pop, correspondence, Sextil Pușcariu, dialectology, linguistic geography, linguistic atlas, ALR.